

ΦΑΙΔΡΟΣ 243e-257b
ΣΤΗ ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ
ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ
«...μαίνομαι μανίαν σωφροσύνης βελτίονα»:

ΥΠΟ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΠΟΖΙΝΗ

**ΦΑΙΔΡΟΣ 243e-257b ΣΤΗ ΡΗΤΟΡΙΚΗ
ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ**
«...μαίνομαι μανίαν σωφροσύνης βελτίονα»:

ΥΠΟ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΠΟΖΙΝΗ
Δρ. Θεολογίας

Είσαγωγή

Τὰ πρῶτα χρόνια τῆς θητείας του ὡς ἐπίσκοπος Κωνσταντινούπολης –γύρω στὸ 400 μ.Χ.– ἐπεφύλαξαν στὸν Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ ὁμορφες ἐκπλήξεις ὁλόκληρης τῆς ζωῆς του. Ἡ μεταφορὰ, συγκεκριμένα, τῶν ὁστῶν τριῶν μαρτύρων ἀπὸ τὸ Τριδεντίνο τῆς Βόρειας Ἰταλίας στὴν Κωνσταντινούπολη¹ στάθηκε ἡ ἀφορμὴ γιὰ ἓνα παλλαϊκὸ συλλαλητήριο, ποὺ ὅμοιό του δὲν εἶχε γνωρίσει ἕως τὰ τότε ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἀνατολῆς. Χιλιάδες λαοῦ, ἀνάμεσά τους καὶ ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοξία, συνέρρευσαν τὰ μεσάνυχτα στὸ ναὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ σχημάτισαν, ἔπειτα, μιὰ μεγαλειώδη πομπὴ ποὺ συνόδευσε τὰ ὀστᾶ τῶν μαρτύρων κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου ἕως τὸ Μαρτύριο τοῦ ἁγίου Θωμᾶ στὴ Δρυπία, στὰ προάστεια τῆς πόλης. Ἐκεῖ, καθὼς χάραζε τὸ πρῶτο φῶς τῆς ἡμέρας, ὁ Ἰωάννης ἐκφώνησε μιὰ πανηγυρικὴ ὁμιλία, ἀρχίζοντας μὲ τὰ παρακάτω λόγια: *Τί εἶπω καὶ τί λαλήσω; σκιρτῶ καὶ μαίνομαι μανίαν σωφροσύνης βελτίονα· πέτομαι καὶ χορεύω καὶ μετάρσιος φέρομαι καὶ μεθύω λοιπὸν ἀπὸ τῆς ἡδονῆς ταύτης τῆς πνευμα-*

1. Τοῦ Σισσίνιου, τοῦ Μαρτύριου καὶ τοῦ Ἀλέξανδρου, κατὰ πᾶσα πιθανότητα, ποὺ γνώρισαν ἓναν βίαιο θάνατο μαρτυρώντας γιὰ τὴν πίστη τους τὸ 397, βλ. J. Vanderspoel, «Claudian, Christ and the Cult of the Saints», στὸ *Classical Quarterly*, τχ. 36 (1986), σσ. 244-55.

τικῆς. Τί εἶπω καὶ τί λαλήσω; τῶν μαρτύρων τὴν ἰσχύν; τῆς πόλεως τὴν προθυμίαν; τῆς βασιλίδος τὸν ζῆλον; τῶν ἀρχόντων τὴν συνδρομὴν; τοῦ διαβόλου τὴν αἰσχύνην; τῶν δαιμόνων τὴν ἥτταν; τῆς Ἐκκλησίας τὴν εὐγένειαν; τοῦ σταυροῦ τὴν ἰσχύν; τοῦ σταυρωθέντος τὰ θαύματα; τοῦ Πατρὸς τὴν δόξαν; τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν; τοῦ δήμου παντὸς τὴν ἡδονήν; τῆς πόλεως τὰ σκιρτήματα; τῶν μοναχῶν τοὺς συλλόγους; τῶν παρθένων τοὺς χορούς; τῶν ἱερέων τὰ τάγματα; τῶν βιωτικῶν ἀνδρῶν τὸν τόνον, τῶν δούλων, τῶν ἐλευθέρων, τῶν ἀρχόντων, τῶν ἀρχομένων, τῶν πενήτων, τῶν πλουτούντων, τῶν ξένων, τῶν πολιτῶν; Εὐκαιρον ἐφ' ἅπασιν εἰπεῖν· Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας σου, Κύριε; ἀκουστάς ποιήσει πάσας τὰς αἰνέσεις σου; (Ψλ 106, 2)². Ἡ θεὰ ἐνὸς ὀγκώδους πλήθους, ποὺ κάνει τὸ Βόσπορο νὰ μοιάζει μ' ἓναν «πύρινο χεῖμαρρο» ἀπὸ τὸ φῶς τῶν λαμπάδων ποὺ καθρεφτίζεται πάνω στὰ νερά του³, δικαιολογεῖ, ὅπωςδήποτε, τὰ συναισθήματα χαρᾶς τοῦ Ἰωάννη, τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος χαρακτηρίζει ὡς «πνευματικὴ μέθη» ἢ *μανία σωφροσύνης βελτίονα*. Παρόμοια, ἐξάλλου, συναισθήματα, ὅπως ὑπονοεῖ ὁ πατέρας στὴν ὁμιλία του, πρέπει νὰ δοκίμαζαν καὶ οἱ χιλιάδες πιστοὶ τῆς Κωνσταντινούπολης, ποὺ ἐγκατέλειψαν τὴ νύχτα τίς ἐστίες τους καὶ βάδισαν μὲ προθυμία τὴν ἀπόσταση τῶν 13 χιλιομέτρων ποὺ χωρίζει τὸ Μαρτύριο τοῦ Θωμᾶ στὴ Δρυπία ἀπὸ τὸ κέντρο τῆς πόλης. Πολὺ περισσότερο, ἡ συνένωση σὲ μία κοινὴ λαμπαδηδρομία ἀνθρώπων ἀπὸ διαφορετικὴ ἡλικία, διαφορετικὸ φύλο, διαφορετικὴ καταγωγὴ ἢ κοινωνικὴ τάξη ἀποτελεῖ ἓνα μοναδικὸ γεγονός, ποὺ παραβιάζει τίς δεδομένες σχέσεις ἐξουσίας στὴν ὑστερορωμαϊκὴ πόλη καὶ ἀγγίζει τὰ ὅρια τοῦ θρησκευτικοῦ «ἐνθουσιασμοῦ». Ὁ Ἰωάννης ἐπιμένει ἰδιαίτερα στὴ διάσταση αὐτὴ τῆς γιορτῆς. Καὶ γὰρ ἀνεμνήσθη τοῦ μακαρίου Δαυῖδ, λέει στὴ συνέχεια τῆς ὁμιλίας του, ὅς καὶ ἀλουργίδα περιβεβλημένος καὶ διάδημα περικείμενος, καὶ τὰ σκῆπτρα τοῦ τῶν Ἑβραίων ἔχων δήμου, ἐπειδὴ τὴν κιβωτὸν ἀνέφερε, τὴν σκηνὴν ἅπασαν ἐκείνην ἀφείς, ἐσκήρτα καὶ ἐχόρευε καὶ ἐπήδα μεγάλα παίζων τε καὶ ὀρχούμενος, καὶ διὰ τῶν ἀλμάτων τὴν ἡδονὴν ἐπιδεικνύμενος, ἦν εἶχεν ἐπὶ τοῖς τελουμένοις⁴. Οἱ μνημεις ἀπὸ

2. Ὁμ. τῆς βασιλ. μέσ. νυκτ. προσελθ., 1, PG 63, 467-68.

3. Ὁ.π., 2, 470.

4. Ὁ.π., 1, 469. Τὸ ἐπεισόδιο μὲ τὸν Δαβίδ, στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ πατέρας, προέρχεται ἀπὸ τὸ πρῶτο βιβλίον τῶν Παραλειπομένων τῆς Π. Διαθήκης (15, 27-29).

τὴν ἱστορία τοῦ ἀρχαίου Ἰσραὴλ ζωντανεύουν τώρα μέσα στους δρόμους καὶ τὶς πλατεῖες τῆς Κωνσταντινούπολης, ὅπου οἱ ὑψηλοὶ ἀξιωματοῦχοι τῆς αὐλῆς ἀφήνουν τὰ ἄρματα καὶ τὴ συνοδεία τους ἀπὸ τοὺς ραβδούχους καὶ ἀναμιγνύονται μὲ τὸ πλῆθος⁵. κυρίως, ὅμως, τὸ πρόσωπο τοῦ Δαβὶδ ἐνσαρκώνει, σύμφωνα μὲ τὸν Ἰωάννη, ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοξία: πετώντας στὴν ἄκρη τὰ σύμβολα τῆς βασιλικῆς τῆς ἐξουσίας, τὸ διάδημα καὶ τὸν πορφυρὸ χιτῶνα, *ἐνεδύθη*, ὅπως λέει χαρακτηριστικὰ ὁ πατέρας, *τὴν τῆς ταπεινοφροσύνης στολήν*, καὶ ἀκολούθησε σὰν μὴ ἀπλή πιστὴ τὴν πομπή, ἀγγίζοντας καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς πορείας μὲ τὸ χέρι τῆς τὴ θήκη τῶν μαρτύρων, ὥστε ν' ἀντλήσει λίγη ἀπὸ τὴν πνευματικὴ χάρη ποὺ ἀναδίδουν⁶. Στὴ βασίλισσα Εὐδοξία θὰ ἀφιερῶσει ὁ Χρυσόστομος καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς πανηγυρικῆς του ὁμιλίας, ἐγκωμιάζοντας τὴν ἀρετὴ τῆς καὶ συγκρίνοντάς τὴν περαιτέρω μὲ τὴ Φοίβη καὶ τὴν Πρισκίλλα, τὶς δύο ἐξέχουσες γυναικεῖς μορφές τοῦ ἀρχέγονου Χριστιανισμοῦ⁷.

5. Ὁ.π.

6. Ὁ.π., 1, 469-2, 470.

7. Ὁ.π., 3, 471-72. Γιὰ τὴ χρονολογία τοῦ λόγου βλ. K. G. Holum, *Theodosian Empresses (Women and Imperial Dominion in Late Antiquity)*, Berkeley-Los Angeles 1982, ὑποσ. 35 στὴ σ. 56, ὁ ὁποῖος ἀξιοποιώντας τὴν πληροφορία τοῦ Χρυσοστόμου γιὰ τὸ διάδημα καὶ τὸν πορφυρὸ χιτῶνα τῆς Εὐδοξίας, θέτει ὡς *terminus ante quem non* τὴν 9ῃ Ἰανουαρίου τοῦ 400 μ.Χ., ὅταν ἡ σύζυγος τοῦ Ἀρκαδίου ἀναγορευεῖται Ἀυγούστα καὶ παραλαμβάνει τελετουργικὰ τὰ διάσημα τῆς βασιλικῆς τῆς ἐξουσίας. Τὸ ἐπιχείρημα, βέβαια τοῦ Holum, παρὰ τὴν εὐλογοφάνειά του, δὲν εἶναι καταλυτικὸ. Ἐνδεχομένως ὁ λόγος νὰ ἐκφωνήθηκε καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν παραπάνω ἡμερομηνία, κάπου ἀνάμεσα στὸ 398 καὶ 399 μ.Χ., ὅπως προτείνει ὁ Chr. Baur, *Der heilige Johannes Chrysostomus und seine Zeit*, τόμ. II (*Konstantinopel*), München 1930, σ. 35. Ἡ ἔκφραση τοῦ Χρυσοστόμου γιὰ τὴν Εὐδοξία: *ἡ τὸ διάδημα περικειμένη καὶ τὴν πορφυρίδα περιβεβλημένη* ἀποτελεῖ περισσότερο ἕναν περιφραστικὸ τρόπο γιὰ τὴ δήλωση τοῦ βασιλικοῦ τῆς ἀξιώματος –τὸ ὁποῖο κατέχει οὐσιαστικὰ μετὰ τὸν γάμο τῆς μὲ τὸν Ἀρκαδίον τὸ 395 μ.Χ.– παρὰ μίαν ἀκριβῆ περιγραφή τοῦ ρουχισμοῦ τῆς καὶ τῶν διασήμων ποῦ φορᾷ. Στὶς ὁμιλίες του ὁ Ἰωάννης χρησιμοποιεῖ ἀδιάκριτα τὴν ἴδια ἔκφραση γιὰ βασιλικά πρόσωπα εἴτε τοῦ παρόντος εἴτε τοῦ μακρινοῦ παρελθόντος, χωρὶς νὰ θέλει μ' αὐτὴ νὰ τραβήξει τὴν προσοχή μας σὲ κάποιο ἀπὸ τὰ ἐξωτερικὰ τους χαρακτηριστικὰ: λέει, ἀπλῶς, μ' ἕναν διαφοροτικὸ τρόπο, «ἡ βασίλισσα» ἢ «ὁ βασιλιάς». Συμβατικῶς, ὡς ἕνα βαθμὸ, εἶναι καὶ ἡ περιγραφή τῆς ἐναπόθεσης τοῦ *διαδήματος* καὶ τῆς *πορφυρίδος* ἀπὸ τὴν Εὐδοξία: ὑπογραμμίζει σὲ ὑψηλοὺς ρητορικοὺς τόνους τὴν ταπεινοφροσύνη τῆς βασίλισσας, ποὺ δέχεται ν' ἀναμειχθεῖ σὰν μίαν ἀπλή πιστὴ μὲ τὸν λαὸ τῆς μέσα στους δρόμους τῆς Κωνσταντινούπολης, καὶ δὲν πρέπει νὰ ληφθεῖ ἀναγκαστικὰ κατὰ γράμμα. Τὸ

Δυστυχώς, τέτοιες στιγμές χαράς αποδείχθηκαν μία σύντομη μόνον παρένθεση απέναντι στη μακριά άλυσίδα από τις θλίψεις, τις απογοητεύσεις, τις δολοπλοκίες και τις συγκρούσεις με την βασιλική αυλή, που σημάδεψαν το διάστημα της επισκοπής του πατέρα στην Κωνσταντινούπολη. Λίγα μόλις χρόνια αργότερα, ο Ίωάννης ο Χρυσόστομος θα καθαιρεθεί από το επισκοπικό του αξίωμα και, μετά από ένα μεσοδιάστημα άβεβαιότητας και άμηχανίας, θα οδηγηθεί οριστικά στην εξορία με απόφαση του αυτοκράτορα Ἀρκάδιου. Ἐκεῖ θα πεθάνει από την ἀρρώστια και τις κακουχίες τὸ 407 μ.Χ.⁸ Οἱ ἱστορικές, ὡστόσο, πηγές τῆς ἐποχῆς μαρτυροῦν μὲ σαφήνεια τὴ βαθειὰ ἐντύπωση ποὺ προκάλεσε ἡ προσωπικότητά του στὸν λαὸ τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ τοὺς ἀμοιβαίους δεσμοὺς ἀφοσίωσης καὶ ἀγάπης ποὺ τὸν συνέδεσαν μὲ τοὺς πιστοὺς. Στὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου τῆς Δρυός, ἀπὸ τὴν ὁποία ὁ Χρυσόστομος καθαιρέθηκε ἀπὸ τὸν ἐπισκοπικὸ τοῦ θρόνου, συναντοῦμε μίαν πληροφορία ποὺ ἀξίζει ἰδιαίτερη προσοχή. Πρόκειται γιὰ μιὰ κατηγορία ἀπὸ τὸν *λίβελλον* ποὺ ἀπηύθυνε στὴ Σύνοδο ὁ μοναχὸς Ἰσαὰκ ἐνάντια στὸν Ἰωάννη, ζητώντας τὴν καταδίκη του. Μετὰ ἀπὸ μιὰ σειρά ἄλλων κατηγοριῶν, ποὺ ἀφοροῦν κυρίως τὴν «ἀνάρμοστη συμπεριφορὰ» καὶ τὶς «ἀλλόκοτες συνήθειες» τοῦ Ἰωάννη, ὁ *λίβελλος* ἀναφέρει: *πέμπτον, ὅτι καυχᾶται [δηλ. ὁ Ἰωάννης] ἐπ' ἐκκλησίας λέγων Ἐρῶ, μαίνομαι, καὶ ὅτι ὀφείλει ἐρμηνεῦσαι (...) τί ἐστὶ τὸ λέγειν, Ἐρῶ, μαίνομαι· ἢ γὰρ ἐκκλησία οὐκ οἶδε ταῦτα*⁹!

βασικότερο κριτήριο γιὰ τὴν χρονολογικὴ κατάταξη τοῦ λόγου εἶναι, ὅπως τὸ ἔχει θέσει ἤδη ὁ Baur, οἱ ἐγκάρδιες σχέσεις ἀνάμεσα στὸν Ἰωάννη καὶ τὴν Εὐδοξία, δὲς σχετικὰ καὶ W. Mayer-P. Allen, *John Chrysostom*, στὴ σειρά τῶν ἐκδόσεων Routledge: *The Early Church Fathers*, London-New York 2000, σ. 86.

8. Βλ. J. N. D. Kelly, *Golden Mouth (The Story of John Chrysostom-Ascetic, Preacher, Bishop)*, London 1995, 250 κ.έ. Συνοπτικότερα R. Brändle, *Johannes Chrysostomus. Bischof-Reformer-Märtyrer*, Stuttgart-Berlin-Köln 1999, σσ. 121 κ.έ. – τώρα καὶ σὲ γαλλικὴ μετάφραση ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Cerf (Paris 2003).

9. Βλ. Μ. Φώτιος, *Μυριόβιβλ. ἢ Βιβλ., ΝΘ'*, PG 103, 112A· SC 342, 108-10. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐπισκοπικὴ θητεία τοῦ Ἰωάννη στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τοὺς λόγους ποὺ ὀδήγησαν στὴν ἀπομάκρυνσή του δέξ, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παραπάνω βιογραφίες τοῦ πατέρα (ὑποσ. 8), καὶ τὴ διατριβὴ τῆς C. Tiersch, *Johannes Chrysostomus in Konstantinopel (398-404): Weltbild und Wirken eines Bischofs in der Hauptstadt des Oströmischen Reiches*, Tübingen 2001 –ἢ πῶς ὀλοκληρωμένη μελέτη στὴ διεθνή βιβλιογραφία πάναν σὸ θέμα.

Πέρα ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη ἱστορική τους ἀξία, οἱ μαρτυρίες πὺ παραθέσαμε παραπάνω μᾶς παρακινοῦν ν' ἀσχοληθοῦμε μὲ μία πλευρὰ τῆς ρητορικῆς τοῦ Χρυσοστόμου, πὺ παραμένει σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀνεξερεύνητη ἀπὸ τὴ σύγχρονη ἔρευνα: τὴν ἐπιρροή πὺ δέχθηκε ὁ πατέρας ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνική φιλοσοφία καί, εἰδικότερα, τὸν Πλατωνισμό. Ἡ ἀνωτερότητα τῆς *μανίας* ἀπέναντι στὴ *σωφροσύνη*, πὺ τονίζει ὁ Ἰωάννης στὸ προοίμιο τῆς ὁμιλίας του *Τῆς βασιλίδος μέσων νυκτῶν... προσελθούσης*, ἀποτελεῖ οὐσιαστικὰ ἓνα φιλοσοφικὸ ἀξίωμα, τὸ ὁποῖο διατυπώνεται γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Πλάτωνα στὸν διάλογο *Φαῖδρος*. Σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα, ἡ *μανία* εἶναι ἓνα δῶρο πὺ δίδεται στὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τοὺς ἀθάνατους θεοὺς· ἡ ἀξία της εἶναι ἀνεκτίμητη τόσο γιὰ τὴ θρησκευτικὴ λατρεία ὅσο καί, γενικότερα, τὴν ἐξέλιξη τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ κατάσταση π.χ. τῆς ἔκστασης, στὴν ὁποία βρίσκεται ἡ Πυθία, ὅταν προφητεύει στὰ ἅδυντα τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν, ἀποδεικνύει τὴ θεϊκὴ προέλευση τῆς *μανίας*· ἡ ὑπεροχὴ της, ἔπειτα, ἀπέναντι στὴ *σωφροσύνη* εἶναι σαφῆς, ἐὰν συγκρίνει κανεὶς τὴν ἔνθεη προφητεία τῆς Πυθίας ἢ τῆς Σιβύλλας μὲ ἄλλες ἡπιότερες μορφές προφητείας, ὅπως ἡ ἔρμηνεία τῶν οἰωνῶν¹⁰. Ἡ ποίηση, ἐπίσης, προσφέρει στὸν Πλάτωνα ἓνα ἐπιπλέον παράδειγμα γιὰ τὴν ἐπεξήγηση τῶν ἀπόψεῶν του. Ἐνα ποιητικὸ ἔργο, ἀναφέρει, τὸ ὁποῖο στηρίζεται ἀποκλειστικὰ στοὺς κανόνες τῆς δραματουργικῆς τέχνης – ὅσο ἄρτιο καὶ νὰ εἶναι – παραμένει ἀνολοκλήρωτο καὶ ὑστερεῖ ἀπέναντι σ' ἐκεῖνο πὺ προδίδει τὴ χάρη τῶν Μουσῶν. Παρόμοια μὲ τὴν προφητεία, ἡ ἀληθινὴ τέχνη προϋποθέτει γιὰ τὸν φιλόσοφο τὴ *μανία*, μὲ ἄλλα λόγια, τὴν κατοχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν θεό¹¹. Ὁ ἔρωτας, τέλος, συνιστᾷ τὸ καταλυτικὸ ἐπιχειρήμα γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς *μανίας* ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ἐνάντια στὶς συμβατικὲς ἀπόψεις τῆς ἐποχῆς του. Πῶς εἶναι δυνατὸν ἡ *σωφροσύνη* νὰ διεκδικήσει τὰ πρωτεῖα ἀπὸ τὸν ἔρωτα, ὁ ὁποῖος διεγείρει ὅλα τὰ συναισθήματα τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸν ὑψώνει ἀπὸ τὴ γῆ στὸν οὐρανό; *ἐπ' εὐτυχία τῆ μεγίστη παρὰ θεῶν ἢ τοιαυτῆ μανία δίδεται τοῖς θνητοῖς*, θὰ πεῖ ὁ Πλάτωνας μὲ τὸ στόμα τοῦ Σωκράτη στὸν *Φαῖδρον*, μία θέση πὺ ἀναπτύσσει στὴ συνέχεια μ' ἓναν μακροσκελῆ λόγο, γνωστὸ ὡς «παλινω-

10. *Φαῖδρ.* 244a-d.11. *Ὁ.π.*, 245a.

δία», πού ἀφιερώνεται, μάλιστα, στὸν ἴδιο τὸν θεὸ Ἐρωτα¹². Μία ἀπλὴ ἀνάγνωση τῶν στίχων τῆς μᾶς βοηθᾷ νὰ ἀπαντήσουμε στὸ ἐρώτημα πού θέτει ὁ *λίβελλος* τοῦ Ἰσαάκ ἀπὸ τὴ Σύνοδο τῆς Δρυός, τί ἐννοεῖ ὁ Ἰωάννης λέγοντας Ἐρῶ, *μαίνομαι* ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τῆς Ἐκκλησίας: ἐννοεῖ, βασικά, τὸν πλατωνικὸ ἔρωτα –τροποποιημένο, βέβαια, ὥστε νὰ συνταιριάζει μὲ τοὺς στόχους καὶ τὶς προδιαγραφές τῆς χριστιανικῆς θρησκείας¹³.

Τὴν ἐξοικείωση τοῦ Χρυσοστόμου μὲ τὸν *Φαῖδρον* μποροῦμε νὰ τὴν εἰκάσουμε μὲ βεβαιότητα, ἀκόμα καὶ ἂν ἔλειπαν οἱ πληροφορίες πού διαθέτουμε σχετικὰ μὲ τὴν εὐρύτητα τῆς κλασικῆς μόρφωσης, τὴν ὁποία ἀπέκτησε ὁ πατέρας στὴ νεανικὴ του ἡλικία¹⁴. Δὲν εἶναι μόνον τὰ ρητορικὰ γυμνάσματα πάνω στοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνα, στὰ ὁποῖα ἐξασκήθηκε μὲ ζήλο ὁ Ἰωάννης ὡς μαθητὴς στὴ σχολὴ τοῦ Λιβάνιου· δύο πολὺ γνωστὲς εἰκόνες ἀπὸ τὸν *Φαῖδρον*, συνυφασμένες μὲ τὸ μοτίβο τοῦ ἔρωτα, ἀπαντοῦν μὲ ἰδιαίτερη συχνότητα στὶς ὁμιλίες του τόσο ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς Κωνσταντινούπολης ὅσο καὶ τῆς Ἀντιόχειας: (α) τὰ φτερὰ πού φυτρώνουν στὴν ψυχὴ καὶ τὴν ὑψώνουν ἀπὸ τὸν αἰσθητὸ στὸν ὑπερ-αισθητὸ κόσμο, ὅταν φουντώσει μέσα τῆς ὁ ἔρωτας γιὰ τὸ θεῖο κάλλος

12. “Ο.π., 245b-257b. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὴν ἐπιχειρηματολογία τοῦ Πλάτωνα ὑπὲρ τῆς μανίας καὶ τὴν «παλινωδία» τοῦ Σωκράτη ἀπὸ τὸν *Φαῖδρον* βλ. Ἰω. Ν. Θεοδωρακοπούλου, *Πλάτωνος Φαῖδρος*, εἰσ.-μτφρ.-σχόλ., Ἀθήνα 2003⁵, σσ. 157 κ.έ.

13. Βλ., ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, J. N. D. Kelly, *Golden Mouth*, σ. 224, ὁ ὁποῖος ἀναλαμβάνει μὲ ἀδέξιο τρόπο τὴν ὑπεράσπιση τοῦ Χρυσοστόμου ἀπέναντι στὴν κατηγορία τοῦ Ἰσαάκ ἀπὸ τὴ Σύνοδο τῆς Δρυός: «No trace of such expressions [δηλ. Ἐρῶ, *μαίνομαι*] can be found in John’s surviving sermons; if the attribution is correct, it is conceivable that either the preacher or an editor erased them as inappropriate from the stenographer’s draft». Ἰχνη, ὡστόσο, ἀπὸ παράλληλες ἐκφράσεις μὲ τὸ Ἐρῶ, *μαίνομαι* ὑπάρχουν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὁμιλία *Τῆς βασιλίδος μέσων νυκτῶν... προσελθούσης*, καὶ σὲ ἄλλα ἔργα τοῦ πατέρα, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια τῆς ἐργασίας. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Kelly φαίνεται πιὸ σωστὸ ὅσον ἀφορᾷ τὴν τέταρτη κατηγορία ἐνάντια στὸν Ἰωάννη ἀπὸ τὸν *λίβελλον* τοῦ Ἰσαάκ (:... ὅτι ἐπ’ ἐκκλησίας λέγει τράπεζαν Ἐρινύων πεπληρωμένην), βλ. Μ. Φώτιος, *Μυριόβιβλ. ἢ Βιβλ., ΝΘ’*, PG 103, 109D-112A· SC 342, 108. Ἀσχολίαστο ἀφήνει τὸ συγκεκριμένο σημεῖο ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου τῆς Δρυός ἢ A. M. Malingrey, *Palladios: Dialogue sur la vie de Jean Chrysostome*, τόμ. II, SC 342, Paris 1988, σσ. 108-10.

14. Βλ. σχετικὰ Chr. Baur, *Der heilige Johannes Chrysostomus und seine Zeit*, τόμ. I (Antiochien), München 1929, σσ. 252 κ.έ.: C. Fabricius, *Zu den Jugendschriften des Johannes Chrysostomos (Untersuchungen zum Klassizismus des vierten Jahrhunderts)*, Lund 1962, *passim*, ἀνάμεσα σὲ μία πλούσια βιβλιογραφία πάνω στὸ θέμα.

καί (β) ἡ παραβολή τῆς ψυχῆς μὲ ἓνα ἄρμα, στὸ ὁποῖο ὁ νοῦς ἐπέχει τὴ θέση τοῦ ἡνιόχου καὶ ὀδηγεῖ κρατώντας ἀπὸ τὰ χαλινάρια τὰ δύο ἄλογα, τὸν θυμόν, ἀντίστοιχα, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν. Οἱ δύο αὐτὲς μεταφορικές εἰκόνες ἀποκρυσταλλώνουν στὸν Φαῖδρον τὸν προβληματισμὸ τοῦ Πλάτωνα πάνω στὸν ἔρωτα· παρουσιάζουν, ἐπίσης, μ' ἓναν εὐληπτο τρόπο στὸν ἀναγνώστη τὴν ἀντίληψη τοῦ φιλοσόφου γιὰ τὴν τριμερῆ διαίρεση τῆς ψυχῆς, τὴν ὁποία υἰοθετεῖ σὲ γενικὲς γραμμὲς ὁ Χρυσόστομος μαζὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους πατέρες τῆς Ἐκκλησίας¹⁵. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι ὀρισμένες σημαντικὲς διαφορὲς ἀνάμεσα στὴν πλατωνικὴ καὶ τὴ χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία, ὅπως ὁ ρόλος π.χ. τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῆς ἀρετῆς, ἀντανაკλῶνται στὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Ἰωάννης χρησιμοποιεῖ τὸ ὑλικὸ πού δανεῖζεται ἀπὸ τὸν Φαῖδρον ἢ πρωτοτυπία, ἔπειτα, μὲ τὴν ὁποία ὁ πατέρας συνυφαίνει στὸ κήρυγμά του τὶς δύο πλατωνικὲς εἰκόνες μὲ τὴν ἐρμηνεία τῆς Π. καὶ τῆς Κ. Διαθήκης, τὴ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας ἢ τὴν κατήχηση τῶν πιστῶν μᾶς προσφέρει ἓνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα γιὰ τὴ δημιουργικὴ ἀφομοίωση τῆς κλασικῆς παιδείας στὸν Χριστιανισμό¹⁶. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἰωάννης δὲν δια-

15. Βλ. ἐνδεικτικὰ Δίδυμος Τυφλ., *Εἰς Παροιμ. Σολομ., Κεφ. Γ'* (στίχ. 20), PG 39, 1628A· Μ. Βασίλειος, *Κατὰ ὄργηζ.* 5, PG 31, 365A-368A· Γρηγόριος Νύσσο, *Ἐπιστ. πρὸς Λητόιον*, PG 45, 224A· *Περὶ κατασκ. ἀνθρ.*, 29, PG 44, 237B. Γιὰ τὴν τριμερῆ διαίρεση τῆς ψυχῆς στὸν Χρυσόστομο, βλ. πιὸ κάτω, τὴν ἀρχὴ τοῦ κεφαλαίου «Ὁ Ἠνιόχος τῆς Ψυχῆς» καὶ ὑποσ. 61.

16. Ἡ, ὅπως τὸ θέτει ὁ Werner Jaeger στὴ σειρὰ τῶν διαλέξεών του στὸ Harvard τὸ 1960, γιὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς λογοτεχνικῆς παράδοσης τὸν 4ο μ.Χ. αἰώνα ἀπὸ τὴ μετάγγισή της στὴ χριστιανικὴ θρησκεία (*Early Christianity and Greek Paideia*, London-Oxford-New York 1961, σ. 75). Ἐὰν στὴ συνείδηση τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου ὁ Πλάτωνας, μαζὶ μὲ τὸν Πυθαγόρα καὶ τὸν Ἀπολλώνιο Τυανέα, ἀποκτίνει τὴν ἐποχὴ τῆς Ὑστερῆς Ἀρχαιότητος μίαν συμβολικὴ σημασία, ὡς σκεῦος τῆς ἀποκάλυψης τῶν θεῶν στοὺς ἀνθρώπους, τὸ ἔργο του ὑπερβαίνει τὶς διαχωριστικὲς γραμμὲς ἀνάμεσα στὶς θρησκείες καὶ ἀποτελεῖ μίαν κοινὴ πηγὴ ἐμπνευσης τόσο γιὰ τοὺς εἰδωλολάτρες ὅσο καὶ τοὺς χριστιανοὺς διανοουμένους. Στὸ κάτω-κάτω *ὅσα οὖν παρὰ πᾶσι καλῶς εἴρηται, ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν ἐστὶ*: τὸ ἀπόφθεγμα αὐτὸ τοῦ Ἰουστίνου ('Απολ. Β', 4) ἐκφράζει τὸ πνεῦμα, μὲ τὸ ὁποῖο οἱ πατέρες ἀντιμετώπισαν τὸν Πλάτωνα καὶ τοὺς ἄλλους φιλοσόφους τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας, ἀπορρίπτοντας ἀπὸ τὴ διδασκαλία τους ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα μόνον πού δὲν συμβιβάζονταν μὲ τὸ χριστιανικὸ δόγμα. Γιὰ τὶς ἐνστάσεις τοῦ Χρυσόστομου ἀπέναντι στὸν μεγάλο ἰδεαλιστὴ φιλόσοφο: P. R. Coleman-Norton, «John Chrysostom and the Greek Philosophers», στὸ *Classical Philology* 25 (1930), σσ. 305-17.

θέτει τὴ φλέβα τοῦ μυστικοῦ θεολόγου, ὅπως ὁ Ὁριγένης ἢ ὁ Γρηγόριος Νύσσης, τὰ κείμενά του ἀναδίδουν, ὡστόσο, ὀρισμένες φορές τὸν λεπτὸ ἐρωτισμὸ τοῦ *Συμποσίου* ἢ τοῦ *Φαίδρου*, καὶ μᾶς ἀποκαλύπτουν μία πτυχή τῆς προσωπικότητος τοῦ πατέρα πού δὲν γίνεται ἀντιληπτή ἀπὸ τὴν πρώτη ματιά. Ἄς ἐπιμείνουμε, λοιπόν, περισσότερο σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο. Οἱ ἐπιρροὲς πού δέχθηκε ὁ Χρυσόστομος ἀπὸ τὸν διάλογο *Φαῖδρος* καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ μέρος του, στὸ ὁποῖο ὁ Πλάτωνας μιᾶ γιὰ τὸν θεῖο ἔρωτα, χρησιμοποιῶντας τὶς εἰκόνες τῶν φτερῶν καὶ τοῦ ἡνιόχου τῆς ψυχῆς, ἐξετάζονται στὴ συνέχεια τῆς ἐργασίας¹⁷.

Τὰ Φτερά τοῦ Ἐρωτα

Ἀκόμη καὶ ἐὰν εἶχαμε τὴ δυνατότητα μᾶς ἀπεριορίστης παράθεσης χωριῶν, φοβᾶμαι, ὅτι δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ ἐξαντλήσουμε τὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος τῆς μεταφορικῆς εἰκόνας τῶν φτερῶν τοῦ ἔρωτα στὸν Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο· τὰ ἴχνη τῆς ἀπαντοῦν διάσπαρτα σὲ ὅλο τὸ πολύτομο ἔργο τοῦ πατέρα. *Μέχρι πότε τῇ γῆ προσηλώμεθα; μέχρι τίνος οὐκ ἀναβλέπομεν εἰς τὸν οὐρανόν*, ρωτᾶει ὁ Ἰωάννης ἀπὸ τὸν ἄμβωνα, ἐρμηνεύοντας τὸ τρίτο κεφάλαιο τῆς *Πρὸς Φιλιππησίους* ἐπιστολῆς¹⁸. Ὁλόκληρη ἡ ρητορικὴ τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι μία πρόσκληση στὸν ἀκροατὴ νὰ σπάσει τὰ δεσμὰ πού τὸν κρατοῦν στὴ γῆ καὶ νὰ πετάξει

17. Καὶ οἱ δύο εἰκόνες ἔχουν ἤδη μιὰ μακροαίωνη παρουσία στὴ γραμματεία τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὶν ἀπὸ τὸν Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο. Ὁ ἐγκεντρισμὸς τους στὸν κορμὸ τῆς βιβλικῆς θρησκείας ἀρχίζει τὸν 2ο αἰῶνα μ.Χ., ἐνδεχομένως, μέσω τῆς ἐπιρροῆς πού ἄσκησε ὁ Μέσος Πλατωνισμὸς στοὺς ἀπολογητὲς τῆς Ἐκκλησίας. Βλ. J. Daniélou, *Message évangélique et culture hellénistique (aux I^e et IIIe siècles)*, Paris 1973, σσ. 117-18 καὶ τοῦ ἰδίου, *Platonisme et théologie mystique (Doctrine spirituelle de Saint Grégoire de Nysse)*, Paris 1953², σσ. 65 κ.έ. Στὸ ἔργο ἐπίσης, τοῦ Φίλωνα τοῦ Ἰουδαίου ἀναγνωρίζουμε ἕναν ἄλλο δίαυλο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο οἱ μεταφορικὲς εἰκόνες τοῦ *Φαίδρου*, ὅπως καὶ πλῆθος ἄλλοι τόποι τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, διοχετεύτηκαν στὸν Χριστιανισμὸ καὶ συνδέθηκαν μὲ τὴ λυτρωτικὴ γλώσσα τῆς νέας θρησκείας. Πολύτιμες σχετικὰ εἶναι οἱ παρατηρήσεις τῶν J. Daniélou, *Message évangélique*, ὑποσ. 2 στὴ σ. 116 καὶ M. B. Trapp, «Plato's *Phaidrus* in Second-Century Greek Literature», στὸν συλλογικὸ τόμο *Antonine Literature*, ἐπιμ. D. A. Russell, Oxford 1990, σ. 153 –ὅπου καὶ ἀναλυτικὴ ἔκθεση τῶν ἀπηχίσεων τοῦ *Φαίδρου* στοὺς ἐθνικοὺς καὶ χριστιανοὺς συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων (σ. 141 κ.έ.).

18. *Εἰς τὴν πρὸς Φιλ.*, Ὅμ. I', 4, PG 62, 260.

πρὸς τὸν οὐρανό. Ἡ ἔκφραση *τῇ γῆ προσηλώμεθα* ἢ παράλληλες μ' αὐτήν, ὅπως *χαμαὶ συρρόμεθα, χαμαὶ κύπτομεν, περὶ τὸν βόρβορον ἐγκαλινδούμεθα* κ.λπ., μὲ τις ὁποῖες ὁ Ἰωάννης οἰκτεῖρει τὰ ἔκλυτα ἤθη τῶν πιστῶν, μᾶς ὑποβάλλουν τὴν ιδέα –ἔστω καὶ ἂν δὲν ἀναφέρεται μὲ ρητὸ τρόπο– τῆς ἀδυναμίας τῆς ψυχῆς νὰ ξεδιπλώσει τὰ φτερά της, ὥστε νὰ ἐπιστρέψει στὸ φυσικὸ της περιβάλλον, τὸν οὐρανό. Παρόμοια μὲ τὸν Πλάτωνα, ὁ Ἰωάννης πιστεύει ὅτι ἡ ὑποταγὴ τοῦ ἀνθρώπου στὰ ζωικὰ ἔνστικτα καὶ τὶς ἐπιθυμίες τῆς σάρκας ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ βαρύνει ἢ ψυχῇ καὶ νὰ χάσει τὰ φτερά της, ποὺ ταυτίζονται ἰδιαίτερα μὲ τὸ ἀνώτερο μέρος της, τὴν *διάνοιαν* ἢ τὸν *νοῦν*¹⁹. Καὶ γιὰ ἕναν πατέρα τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος τονίζει μὲ ἔμφαση τὴν παιδαγωγικὴ ἀξία τοῦ φόβου καὶ δὲν διστάζει νὰ τρομοκρατεῖ τὸ ἀκροατήριό του μὲ ἀνατριχιαστικὲς περιγραφὰς ἀπὸ τὴν κόλαση καὶ τῆ «γένενα τοῦ πυρός», ἀποτελεῖ, ὅπως δὴποτε, ἔκπληξη ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐξάρει στὶς ὁμιλίες του τὸν θεῖο ἔρωτα ὡς ἀποκορύφωση τῆς ἠθικῆς ζωῆς τοῦ Χριστιανοῦ: *Ποθήσωμεν, παρακαλῶ, γησίως τὸν Θεὸν μὴ φόβῳ γένης, ἀλλ' ἐπιθυμίᾳ βασιλείας, θὰ πεῖ σὲ μία ἀποστροφή του πρὸς τοὺς πιστοὺς. Τί γάρ, εἶπέ μοι, τοῦ τὸν Χριστὸν ἰδεῖν ἴσον; Οὐδὲν οὐκ ἔστι. Τί δὲ τοῦ ἀπολαῦσαι τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων ἴσον; Οὐκ ἔστιν οὐδέν*²⁰. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα τῆς προτεραιότητος τοῦ «πόθου γιὰ τὴ βασιλεία» ἀπέναντι στὸν «φόβο τῆς γέεννας», ὁ Ἰωάννης ἐρμηνεύει καὶ τὴ φράση ἀπὸ τὴν Ἐπί τοῦ Ὁρους Ὁμιλία τοῦ Κυρίου: *ζητεῖτε δὲ πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν* (Μτ 6, 33). *Καὶ τῶ περὶ ἐκείνην [δηλ. τὴν βασιλείαν] ἔχοντι τὸν πόθον, ἀναφέρει, ταῦτα πάντα ἔπεται*²¹ (...) *Οἱ γὰρ τῆς πίστεως ὀφθαλμοὶ ὅταν ἐκεῖνα κατοπτεῦ-*

19. Βλ. Φαῖδρ. 246e, 250e-251b, 256a-d καὶ *Εἰς τοὺς Ἄνδρ.*, Ὁμ. ΙΑ', 4, PG 49, 125· *Εἰς τὸν Ψαλ. Δ'*, 5, PG 55, 47 κ.έ. (ἐξήγηση τοῦ Χρυσοστόμου στὸν ψαλμικὸ στίχο 4, 2: *υἱοὶ ἀνθρώπων, ἕως πότε βαρυνῶσθε τὴν καρδίαν;*)· *Περὶ κατανύξ.*, Λόγ. Α' 7, PG 47, 404 (: *καὶ ἡ μὲν [κατάνυξις] κούφην καὶ ὑπόπτερον ἐργάζεται τὴν ψυχὴν, ἡ δὲ [τρυφή] αὐτὴν μολίβδου παντὸς βαρυτέραν καθίστησιν*). Ἐπίσης *Εἰς τὸ κατὰ Ματθ.*, Ὁμ. Β', 5, PG 57, 30· Ὁμ. ΔΗ', 7, 428 καὶ Ὁμ. ΠΘ', 3, PG 58, 785, ὅπου ἡ φράση *τῇ γῆ προσηλοῦσθαι* συνδέεται μὲ τὸ ρῆμα *περοδῶν* (πρβλ. Φαῖδρ. 248c)· *Εἰς τὸ «Στενὴ ἡ πύλη κ.λπ.»*, 4, PG 51, 46· *Εἰς τὸ ἄγ. καὶ σωτήρ. βᾶπτ.*, 4, PG 49, 370· *Εἰς τὸν Ψαλ. ΡΙΘ'*, 1, PG 55, 339· *Εἰς τὴν Α' πρὸς Κορ.*, Ὁμ. ΜΑ', 3, PG 61, 366.

20. *Εἰς τὴν Α' πρὸς Τιμ.*, Ὁμ. ΙΕ', 4, PG 62, 584.

21. Δηλαδή οἱ βιωτικὲς μέριμνες, τὸ τί φάγωμεν ἢ τί πίνωμεν ἢ τί περιβαλόμεθα, βλ. Μτ 6, 31.

ωσι τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ, οὐδὲ αἴσθησιν λαμβάνουσι τῶν ὀρωμένων τοσοῦτο τὸ μέσον ἐκείνων καὶ τούτων²². Στὴν προοδευτικὴ μύηση τοῦ ἀνθρώπου στὸν Χριστιανισμό ὁ φόβος συνιστᾷ τὸ πρῶτο στάδιο, τὸ ὁποῖο διαδέχεται ὁ πόθος γιὰ τὰ ἀγαθὰ, ἃ ὁ Θεὸς ἠτοίμασεν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν, ὅπως λέει χαρακτηριστικὰ ὁ Ἰωάννης, ἐπαναλαμβάνοντας τὴ γνωστὴ φράση ἀπὸ τὴν *Πρὸς Κορινθίους Α΄* ἐπιστολὴ (2, 9)²³.

Καὶ ὁ πόθος, ὡστόσο, γιὰ τὴ βασιλεία ἐνέχει ἔμμεσα ἕναν ὠφελιμισμὸ καὶ ἀδυνατεῖ νὰ περιγράψει τὴν κλιμάκωση τῶν συναισθημάτων, πού γεννᾷει μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ὁ ἔρωτας πρὸς τὸν Θεό. Ἀκριβῶς ὅπως ὁ ἔρωτας ἀνάμεσα στὸν ἄνδρα καὶ τὴ γυναίκα, ὁ ἔρωτας πρὸς τὸ θεῖο εἶναι ἕνα πάθος, πού παρασύρει τὴν ψυχὴ μὲ τὴν ὁρμὴ του καὶ τὴν κάνει νὰ ἀδιαφορεῖ γιὰ ὅτιδήποτε ἄλλο στὸν κόσμον πέρα ἀπὸ ἕνα μόνον πράγμα: πῶς θὰ βρεθεῖ μαζί μὲ τὸ πρόσωπο πού ἀγαπᾷ. Ἐνα παρόμοιο πάθος, σύμφωνα μὲ τὸν Ἰωάννη, εἶχε συνεπάρει τὴν ψυχὴ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ὁ ὁποῖος ὑπέμενε μὲ χαρὰ ὅλες τὶς θλίψεις, τοὺς διωγμοὺς καὶ τὶς ταλαιπωρίες κατὰ τὸ ἱεραποστολικό του ἔργο, χωρὶς διόλου νὰ λογαριάζει τὸ κέρδος, μὲ τὸ ὁποῖο θὰ τὶς ἐξαργυρώσει στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. *Τὸ γὰρ ἀπάντων μείζον εἶχεν ἐν ἑαυτῷ, τὸν τοῦ*

22. *Εἰς τὴν Γέν.*, 'Ομ. ΚΔ', 8, PG 53, 216. Πρὸβλ. *Εἰς τὸ κατὰ Ματθ.*, 'Ομ. Θ', 6, PG 57, 183.

23. Βλ. *Εἰς τὴν Α΄ πρὸς Τιμ.*, ὁ.π. Μὲ τὴ φράση τοῦ Παύλου «μάτι κανένα δὲν εἶδε, οὔτε αὐτὶ δὲν ἄκουσε, οὔτε νοῦς ἀνθρώπου ποτὲ δὲν φαντάσθηκε, ἐκεῖνα πού ἔχει ἐτοιμάσει ὁ Θεὸς γιὰ ὄσους τὸν ἀγαποῦν» (*Α΄ Κορ* 2, 9) ὁ Ἰωάννης τονίζει συνήθως στὶς ὁμιλίες του τὴν ὑπεροχὴ τῶν ἀγαθῶν πού περιμένουν τὸν πιστὸ στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀπέναντι στὶς ἐπίγειες ἀπολαύσεις. Τὸ ξύπνημα, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ πιστοῦ τῆς ἐπιθυμίας γι' αὐτὰ βεβαίονα τὴν πνευματικὴν τὴν ὠριμότητα, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἔκφραση τοῦ πατέρα *κατοπτρεύει τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ* (*Εἰς τὴν Γέν.*, ὁ.π.), πού παραπέμπει σὲ τελετουργικὰ μύησης μυστηριακῶν λατρειῶν τῆς ἀρχαιότητος. Βλ. γιὰ τὴν *ἐποπτεία* καὶ τοὺς *ἐπόπτας* στὰ Ἑλεουσῆνια μυστήρια W. Burkert, *Μυστηριακὲς Λατρεῖες τῆς Ἀρχαιότητος*, μτφ. Ε. Ματθαίου, Ἀθήνα 1997, σσ. 61, 88 κ. 110 κ.ἑ. Πρὸβλ. Πλάτων, *Συμπ.* 211a· *Φαῖδρ.* 250c./ Οἱ διάφοροι ἀναβαθμοὶ στὴν πνευματικὴ τελείωση τοῦ πιστοῦ ἀποτελοῦν, ὡς γνωστόν, ἕνα πολὺ διαδομένο μοτίβο στὴν πατερικὴ θεολογία. Οἱ ἀπαρχές του συνδέονται μὲ τὴ διάκριση ἀνάμεσα στοὺς *γνωστικούς* καὶ *ἀπλουστέρους* Χριστιανούς, πού συναντοῦμε στὴ διδασκαλία τῶν μεγάλων θεολόγων τῆς Ἀλεξανδρινῆς σχολῆς, τοῦ Κλήμη καὶ τοῦ Ὠριγένη· τὰ ἴχνη του, ὡστόσο, εἶναι ἤδη ὁρατὰ στὴν ἐπιστολογραφία τῆς Κ. Διαθήκης, βλ. W. Jaeger, *Early Christianity*, σσ. 53 κ.ἑ. καὶ τὸ ἐγχειρίδιο τοῦ Γ. Ι. Μαντζαρίδη, *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ*, τόμ. II (*"Ἀνθρώπος καὶ Θεός"-Ἀνθρώπος καὶ Συνάνθρωπος-Ἐπαρξιακὲς καὶ Βιοηθικὲς Θέσεις καὶ Προοπτικὲς*), Θεσ/νίκη 2003, σσ. 215 κ.ἑ.

Χριστοῦ ἔρωτα, καὶ μετὰ τούτου πάντων ἑαυτὸν μακαριώτερον εἶναι ἐνόμισε (...) κόλασις γὰρ ἐκείνῳ μία, τὸ τῆς ἀγάπης ταύτης ἀποτυχεῖν. Τοῦτο αὐτῷ γεένα, τοῦτο τιμωρία, τοῦτο μύρια κακά· ὡπερ καὶ ἀπόλαυσις, τὸ ταύτης ἐπιτυχεῖν τοῦτο ζωή, τοῦτο κόσμος, τοῦτο ἄγγελος, τοῦτο παρόντα, τοῦτο μέλλοντα, τοῦτο βασιλεία, τοῦτο ἐπαγγελία, τοῦτο τὰ μύρια ἀγαθὰ²⁴. Ὁ ὕμνος πού ἀκοῦμε ἀπὸ τὰ χεῖλη του Χρυσοστόμου γιὰ τὸν Παῦλο εἶναι, παρὰ ἄλληλα, ἓνας ὕμνος πρὸς τὸν ἔρωτα, μὲ τὸν ὁποῖο ὀλοκληρῶνεται τὸ θρησκευτικὸ βίωμα στὸν Χριστιανισμό. Θὰ ἦταν, ἴσως λάθος ν' ἀναρωτηθοῦμε κατὰ πόσον ἢ προσωπικότητα τοῦ Ἀποστόλου, ὅπως διαγράφεται στὸ παραπάνω ἀπόσπασμα τοῦ Ἰωάννη, ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτα στὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια. Ὁ πατέρας δὲν ἐπικεντρώνει τὴν προσοχή του ἀποκλειστικά σ' αὐτήν· μὲ τὰ ἐκφραστικά μέσα πού τοῦ παρέχει ἡ τέχνη τοῦ λόγου φιλοτεχνεῖ μία βασιλικὴν εἰκόνα, τὴν ὁποία ἐπιθυμεῖ νὰ ἐντυπώσει στὸν νοῦ τοῦ ἀκροατῆ²⁵. Ὁ Παῦλος εἶναι τὸ παράδειγμα πρὸς μίμησιν στὴ χρυσοστόμεια ρητορική. Μαζί του, μιὰ σειρὰ, ἀκόμη, ἀπὸ ἐξέχουσες μορφές τῆς πρώτης Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἀρχαίου Ἰσραὴλ ἐπιστρατεύονται ἀπὸ τὸν Ἰωάννη, ὥστε νὰ δώσουν «σάρκα καὶ ὄσπ» στὸ ὑψηλὸ ιδεῶδες τοῦ ἔρωτα πού προβάλλει μέσα ἀπὸ τὸ κήρυμά του στοὺς πιστούς²⁶.

Οἱ ἰδανικὲς μορφές τῶν ἀγίων, τῶν μαρτύρων ἢ τῶν προφητῶν καὶ δικαίων τῆς Π. Διαθήκης, πού συναντοῦμε στὴ ρητορική τοῦ Χρυσοστόμου, ἀντλοῦν ἀφειδῶς στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνορωμαϊκὴ παρά-

24. *Εἰς τὸν ἅγ. ἀπόστ. Παῦλ.*, Ὁμ. Β', PG 50, 480· SC 300, 148-50. Πρβλ. *Περὶ κατανύξε.*, Λόγ. Α', 7, PG 47, 404 κ.έ.· *Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάνν.*, Ὁμ. ΠΗ', 3, PG 59, 476· *Εἰς τὴν πρὸς Ῥωμ.*, Ὁμ. Ε', 6, PG 60, 430-31 καὶ Ὁμ. ΙΔ', 2, 526· *Εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσ.*, Ὁμ. Η', 2, PG 62, 58.

25. Βλ. *Εἰς τὰς Πράξ.*, Ὁμ. Λ', 4, PG 60, 227· *Εἰς τὰ κατὰ τὸν Δαυῖδ καὶ τὸν Σαοὺλ.*, Ὁμ. Γ', 2, PG 54, 697-98.

26. Ὁ ἔρωτας στὸν Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο εἶναι ἓνα θέμα, μὲ τὸ ὁποῖο δὲν ἔχει καταπιαστεῖ σοβαρὰ ἢ ἔρρευνα. Ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν μελετῶν πάνω στὴν ἠθικὴ ἢ τις γενικὲς παρουσιάσεις τοῦ ἔργου τοῦ πατέρα λίγες εἶναι ἐκεῖνες πού τὸ θίγουν, ἔστω καὶ μὲ ἐπιδερμικὸ τρόπο. Βλ. ἀνάμεσα στὶς ἐξαιρέσεις M. di S. Maria, «S. Paolo nella prospettiva di S. Giovanni Crisostomo», στὰ πρακτικὰ τοῦ συνεδρίου *Studiorum paulinorum congressus internationalis catholicus 1961*, *Analecta Biblica* 18, Rome 1963, σσ. 498 κ.έ. Γὰ τὴ μίμησιν Παύλου καὶ ἄλλων βιβλικῶν προσώπων στὸν Ἰωάννη: M. M. Mitchell, *The Heavenly Trumpet (John Chrysostom and the Art of Pauline Interpretation)*, Tübingen 2000, σσ. 43 κ.έ. μὲ περαιτέρω βιβλιογραφία.

δοση και παρουσιάζουν σύνθετα χαρακτηριστικά. Ένσαρκώνουν όρισμένες φορές τη στωϊκή ἀρετή τῆς «ἀπάθειας», ὅπως λ.χ. ὁ Ἰώβ, ὁ ὁποῖος καθισμένος πάνω στήν κοπριά, μονολογεῖ, κοιτώντας τὰ ἐρείπια τῆς ζωῆς του: ὁ κύριος ἔδωκεν, ὁ κύριος ἀφείλατο· ὡς τῷ κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτως καὶ ἐγένετο (Ἰωβ 1, 21)²⁷. Ἄλλοτε, πάλι, φέρνουν στοῦ νοῦ μετὸ ἀδούλωτο φρόνημά τους τὴν παρῶρησιαν τοῦ κυνικοῦ φιλοσόφου. Ἡ ἀπεικόνιση τοῦ Ἡλία στίς ὁμιλίες τοῦ Ἰωάννη εἶναι ἐνδεικτικὴ: ὁ πάμπτωχος καὶ ρακένδυτος προφήτης, ποὺ ζητιανεύει γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὰ πρὸς τὸ ζῆν, στέκει ἀγέρωχος μπροστὰ στὸν βασιλιὰ Ἀχαάβ καὶ τὸν ἐλέγχει μετὸν τραχὺ του λόγο γιὰ τὴν ἀπιστία του ἀπέναντι στὸν Θεό²⁸. Πόσες φορές δὲν ἐπαναλαμβάνει ὁ Χρυσόστομος στίς ὁμιλίες του τὴν ἴδια σκηνή, ἀλλάζοντας ἀπλῶς τὸν τόπο ποὺ ἐκτυλίσσεται καὶ τὰ ὀνόματα τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς²⁹; Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅμως, πλευρὰ, οἱ ἰδεατὲς μορφὲς ποὺ φιλοτεχνεῖ ὁ πατέρας μετὸ ρητορικὴ του τέχνη παρουσιάζουν μία ἔντονη κλίση πρὸς τὸν Πλατωνισμό. Στρέφουν διαρκῶς τὸ βλέμμα πέρα ἀπὸ τὸν ὀρίζοντα τοῦ ὑλικοῦ κόσμου καὶ βιώνουν τὴ σχέση τους μετὸ Θεὸ ὡς ἓνα ἔρωτα μετὸν ὑπερβατικὴ Ἰδέα τοῦ Ἀγαθοῦ. Ἄφθονα εἶναι τὰ παραδείγματα, τὰ ὁποῖα μᾶς προσφέρουν τὰ χρυσοστόμεια γραφτὰ: ὁ Νῶε³⁰, ὁ Μωυσῆς³¹, ὁ Ἐλισσαῖος³², ὁ Δαβίδ. Ὁρα καίόμενον τὸν ἄνθρωπον· ὄρα ἐμπιπραμένον, θὰ πεῖ ὁ Ἰωάννης γιὰ τὸν ψαλμωδὸ τῆς Π. Διαθήκης, ἐρμηνεύοντας τὸν στίχο του Ἐδίψησεν ἡ ψυ-

27. Ἐν τῷ ναῶ τῆς ἀγ. Ἀναστ., 3, PG 63, 481.

28. Εἰς τὸ κατὰ Ματθ., Ὁμ. ΚΔ', 4, PG 57, 325· Εἰς τοὺς Ἀνδρ., Ὁμ. Η', 2, PG 49, 99-100· Εἰς Ἀκύλ. καὶ Πρισκίλλ., Ὁμ. Β', 4, PG 51, 202-203· Εἰς τὴν Β' πρὸς Κορ., Ὁμ. ΚΗ', 2, PG 61, 592-93· Εἰς τὸ δεῖν συνεχ. συνάγ., Ὁμ. Α', 3, PG 63, 464 κ.λπ.

29. Οἱ τρεῖς παῖδες ἐν καμίῳ Σεδράκ, Μισὰκ καὶ Ἀβδευαγὼ ἀπέναντι στὸν βασιλιὰ Ναβουχοδονόσορα· ὁ Ἀζαρία ἀπέναντι στὸν βασιλιὰ Ὀζία· ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος ἀπέναντι στὸν Ἡρώδη· ὁ Πέτρος ἀπέναντι στὸν Ἀνανία· ὁ Βαβύλας ἀπέναντι στὸν Ἰουλιανὸν τὸν Παραβάτη ἢ ὁ Μακεδόσιος καὶ οἱ μοναχοὶ ἀπὸ τὸ ὄρος Σίτυλο ἀπέναντι στὰ στρατεύματα τοῦ Θεοδοσίου, ποὺ κατέκλυσαν τὴν Ἀντιόχεια μετὰ τὴν ἐξέγερση τῶν Ἀνδριάντων τὸ 387 μ.Χ. Βλ. κατὰ σειρά: Εἰς τὴν Γέν., Λόγ. Ε', 2, PG 54, 600-601· Εἰς τὸ «Εἶδον τὸν Κύρ.», Ὁμ. Δ', 5, PG 56, 126· Εἰς τὸ κατὰ Ματθ., ὁ.π., 4, 326· Εἰς Ἀκύλ. καὶ Πρισκ., ὁ.π., 4, 202· Εἰς τὴν πρὸς Ἐβρ., Ὁμ. ΙΗ', 3, PG 63, 138· Εἰς τὸν ἀγ. ἱερομ. Βαβύλ., 6, PG 50, 541· Εἰς τοὺς Ἀνδρ., Ὁμ. ΙΖ', 1, PG 49, 173.

30. Εἰς τὴν Γέν., Ὁμ. ΚΓ', 3, PG 53, 199-200.

31. Βλ. πιὸ κάτω, στὴν ἐπόμενη παράγραφο καὶ ὑποσ. 42.

32. Περί κατανύξ., Λόγ. Β', 2, PG 47, 413-14.

χή μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα· Πότε ἤξω καὶ ὀφθήσομαι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ; (Ψλ 41, 3)³³. Τὸ ρῆμα, ἰδιαίτερα, ἐδίψησεν, πού χρησιμοποιεῖ ὁ Δαβὶδ στὸν παραπάνω στίχο, δηλώνει, σύμφωνα τὸν Χρυσόστομο, τὴ φλογερὴ ἀγάπη γιὰ τὸν Θεὸ πού δὲν σβήνει μὲ τὸν χρό-
νο, ἀλλὰ ἀνάβει ὀλοένα καὶ πιὸ πολὺ. Ὁ Θεός, ἔπειτα, σκόπιμα ἀναφέ-
ρεται ἀπὸ τὸν ὑμνωδὸ ὡς ζῶν, ἐξηγεῖ ὁ πατέρας, ὥστε νὰ καταδειχθεῖ ἡ
αἰωνιότητά του σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ἐφήμερο χαρακτήρα ὄλων τῶν πραγ-
μάτων πάνω στὴ γῆ³⁴. Οἱ ψαλμοὶ τοῦ Δαβὶδ ἀπὸ τὴν Π. Διαθήκη ἐκφρά-
ζουν τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν αἰώνια, ἀτρεπτη καὶ ἀναλλοίωτη πραγματικό-
τητα, ἡ ὁποία ἀκτινοβολεῖ μὲ τὸ νοητὸ φῶς της μέσα στὴν ψυχὴ κάθε δι-
καίου στὸ ἀρχαῖο Ἰσραήλ. Ὅπως ἀκτινοβολεῖ μέσα στὴν ψυχὴ τῶν Χρι-
στιανῶν τῆς πρώτης κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων, οἱ ὁποῖοι πωλοῦν,
σύμφωνα μὲ τὴ διήγηση τῶν *Πράξεων* (2, 42-47), ὅλα τὰ ὑπάρχοντά
τους, γιὰ νὰ ἀφοσιωθοῦν ἀπερίσπαστοι στὴ διδασκαλία καὶ τὴν προ-
σευχή³⁵ τῶν ἀποστόλων, ἀκόμη, τοῦ Φίλιππου, τοῦ Πέτρου, τοῦ Σίλα,
τοῦ Παύλου, καὶ ὅσων προσηλυτίζονται μὲ τὸ κήρυγμά τους στὸν Χρι-
στιανισμό³⁶. Ἡ προνομιούχος θέση τοῦ Παύλου ἀνάμεσα στοὺς ἀποστό-
λους ὀφείλεται, ἐπίσης, σύμφωνα μὲ τὸν Ἰωάννη, στὸ γεγονὸς ὅτι ἀγά-
πησε περισσότερο ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἄλλον τὸν Ἰ. Χριστό³⁷. Ξανὰ καὶ
ξανὰ ὁ Χρυσόστομος ἐπιστρέφει στὶς ὁμιλίες του στὸ πρόσωπο τοῦ με-
γάλου ἀποστόλου, γιὰ νὰ τονίσει, μὲ μία ἀκόμη ζωερὴ πινελιά, τὸ πάθος
πού τὸν κατέχει κατὰ τὴν ἱεραποστολή: τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Παύλου εἶναι
μία ἐξομολόγηση ἀγάπης πρὸς τὸν Ἰησοῦ Χριστό³⁸. οἱ ἄλυσίδες τοῦ

33. *Εἰς τὸν Ψαλ.* ΜΑ', 6, PG 55, 165.

34. *Ὁ.π.*, 6, 164.

35. *Εἰς τὸ κατὰ Ματθ.*, 'Ομ. ζ', 5, PG 57, 68.

36. *Εἰς τὸν Ψαλ.*, ΜΑ', δ.π., 4, 160: Φίλιππος· *Εἰς τὴν πρὸς Ῥωμ.*, 'Ομ. Ε', 7, PG 60, 431-32: Πέτρος καὶ 'Ομ. Θ', 4, 474: οἱ ἀπόστολοι στὸ σύνολό τους· *Εἰς τὴν ἀποστ. ρῆσ.* «Οἶδ. ὅτι τοῖς ἀγαπ. τὸν Θεόν...», 3, PG 51, 168-69: Σίλας καὶ Παῦλος, ὁ ὁποῖος ἀνα-
φέρεται περαιτέρω, στὴν 34η ὁμιλία τοῦ ὑπομνήματος στὴ Γένεση, ὡς θερμὸς ἐραστής
τοῦ Χριστοῦ (5, PG 53, 319· πρβλ. *Περί κατανύξ.*, Λόγ. Α', 7, PG 47, 404): *Εἰς τὸ ἀπο-
στ. ρῆτ.* «Εἶτε προφάσ. εἶτε ἀληθ. κ.λ.π.», 8, PG 51, 317: μαθητὲς τοῦ Παύλου καὶ προ-
σήλυτοι, γενικά, Χριστιανοί.

37. Βλ. *Περί ἱερωσ.*, Λόγ. Γ', 7, PG 48, 645· SC 272, 156 καὶ *Περί Ἀκαταλ.*, Λόγ. Η', 3, PG 48, 772· ἐπίσης *Περί κατανύξ.*, Λόγ. Β', δ.π., 2, 413.

38. *Εἰς τὴν Α' πρὸς Κορ.*, 'Ομ. ΚΒ', 2, PG 61, 183 κ.έ.: *Εἰς τὴν πρὸς Γαλ.*, Κεφ. Β', 8, PG 61, 646 καὶ *Κεφ. Ε'*, 2, 666· *Εἰς τὴν Γέν.*, 'Ομ. ΛΔ', 6, PG 53, 320· *Εἰς τὸ κατὰ*

Παύλου ή μαρτυρία του πόθου και της αιώνιας πίστης του σ' Αυτόν³⁹. οί διώξεις, τὰ βασανιστήρια, οί ξυλοδαρμοί και οί πληγές από τὸ μαστίγιο πάνω στο κορμί του Παύλου, μιὰ ἡδονὴ πού ὁ Ἀπόστολος δρέπει με χαρὰ ἀπὸ τὸν ἔρωτά του με τὸν Ἰ. Χριστό⁴⁰. Ὡ ψυχῆς μαινομένης μανίαν σωφροσύνης μητέρα!, ἀναφωνεῖ ὁ Χρυσόστομος γιὰ τὸν Παῦλο ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ ἀπόηχος ἀπὸ τὴν «παλινωδία» τοῦ Σωκράτη στὸν Φαῖδρον ἀκούγεται με ἰδιαίτερη εὐκρίνεια στὰ λόγια τοῦ πατέρα γι' ἀκόμα μιὰ φροῶ⁴¹.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μανία, ὁ ἔρωτας πού διαποτίζει τὸ θρησκευτικὸ βίωμα στὶς ὀμιλίες τοῦ Χρυσοστόμου ὁμοιάζει με τὸν πλατωνικὸ ἔρωτα σ' ἓνα ἀκόμη χαρακτηριστικὸ σημεῖο: λαβώνει τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὴν ἔλξη πού ἀσκεῖ πάνω της τὸ θεῖο κάλλος. Ὁ Ἰωάννης ἀναφέρεται συχνὰ στὸ κάλλος τοῦ Θεοῦ, ἐπιχειρώντας νὰ τὸ τεκμηριώσῃ βιβλικά πάνω σὲ χωρία τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης. *Κύριε, δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα καὶ ἀρεκεῖ ἡμῖν.* Ἡ φροῶ αὐτὴ τοῦ Φιλίππου ἀπὸ τὸν διάλογό του με τὸν Ἰησοῦ στὸ *Κατὰ Ἰωάννην* Εὐαγγέλιο (14, 8) ἐρμηνεύεται μ' ἓναν ἰδιόμορφο τρόπο ἀπὸ τὸν πατέρα: Ὁ Φίλιππος ἐκφράζει τὴ λαχτάρια του νὰ δεῖ τὴν ὁμορφιὰ τοῦ Θεοῦ, ὅμοια ὅπως καὶ ὁ Μωϋσῆς, ὅταν ἀπευθύνεται στὸν Γιαχβὲ λέγοντας: *ἐμφάνισόν μοι σεαυτόν, τὶς μακρινὲς μέρες τῆς Ἐξόδου*

³⁹ Ἰωάνν., Ὁμ., Γ', 1-2, PG 59, 74· *Εἰς τὴν πρὸς Φιλ.*, Ὁμ. ΙΑ', 3, PG 62, 268· *Εἰς τὴν πρὸς Κολ.*, Ὁμ. Δ', 2, PG 62, 326-27.

³⁹ *Εἰς τοὺς Ἄνδρ.*, Ὁμ. Ις', 3, PG 49, 165· *Εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσ.*, Ὁμ. Η', 1, PG 62, 55 κ.έ.

⁴⁰ *Εἰς τὸν ἅγ. ἀπόστ. Παῦλ.*, Ὁμ. Β', PG 50, 480-81· SC 300, 150-52· *Πρὸς Σταγ.*, Λόγ. Γ', 11, PG 47, 487· *Περὶ κατανύξ.*, Λόγ. Α', 7, PG 47, 405. Βλ. καὶ *Εἰς τὴν Α' πρὸς Θεοσ.*, Ὁμ. Α', 2, PG 62, 395.

⁴¹ *Εἰς τὴν Γέν.*, Ὁμ. ΝΕ', 3, PG 54, 482. Πρβλ. τὸ προοίμιο τῆς ὀμιλίας *Τῆς βασιλίδος (...)* μέσων *νυκτῶν προσελθούσης*, πού παραθέσαμε πιὸ πάνω, στὴν «Εἰσαγωγή». Γιὰ τὴ μανία σὲ σχέση με τὴ σωφροσύνη στὸν Χρυσόστομο δεῖς ἀκόμα *Εἰς τὸ ἀποστ. ἔητ.* «*Εἶτε προφάσι. εἶτε ἀληθ. κ.λπ.*», ὅ.π., χωρίο στὸ ὁποῖο ὁ πατέρας λέει γιὰ τοὺς πρῶτους Χριστιανούς, ἐρμηνεύοντας τὸν στίχ. Φιλ. 1, 12 τοῦ Παύλου: *Καὶ γὰρ ὅταν ὑπὸ θεοῦ πόθου καὶ ἔρωτος ἡ ψυχὴ βαφεῖσα τύχη γνησίως, πρὸς οὐδὲν ἐπιστρέφεται τῶν παρόντων ἀλλ' ὡσπερ οἱ μαινόμενοι καὶ πυρός καὶ σιδήρου καὶ θηρίων καὶ πελάγους καὶ πάντων κατατολμῶσι, οὕτω καὶ οὕτοι μανίαν τινὰ καλλίστην καὶ πνευματικωτάτην μανέντες, μανίαν ἀπὸ σωφροσύνης γινομένην, πάντων κατεγέλων τῶν ὀρομένων.* Καὶ ἡ περιφρόνηση γιὰ τὰ ὀρόμενα καὶ τὰ παρόντα, τὴν ὁποία τονίζει ὁ Ἰωάννης στὸ παραπάνω χωρίο, ἀποτελεῖ μιὰ διάσταση τῆς ἔνθεσης μανίας, ὅπως περιγράφεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα στὸν *Φαῖδρον*, βλ. τὶς διατυπώσεις τοῦ φιλοσόφου στοὺς στίχ. 249d-e καὶ 252a.

(Εξ 33, 13)⁴². Τὸ κάλλος τοῦ Θεοῦ διαπερνᾶ, σύμφωνα μὲ τὸν Χρυσόστομο, ὁλόκληρη τὴν ἱστορία τῆς θείας Οἰκονομίας· ἀποκαλύπτεται σὺς θεοφάνειες τῶν προφητῶν, ὅπως στὴν ὄραση τοῦ Ἡσαΐα γιὰ τὸν θρόνο τοῦ Κυρίου (Ἠσ 6, 2-5) ἢ τὴν ἐμφάνιση τοῦ οὐράνιου ἀγγελιοφόρου στὸν Δανιὴλ κατὰ τὴν περίοδο τῆς βαβυλώνειας αἰχμαλωσίας (Δαν 10, 1-7)⁴³. Οἱ εἰκόνες, ἐπίσης, τῆς Ἀ. Γραφῆς, πού ξεδιπλώνουν στὰ μάτια μας τὴν ἐσχατολογικὴ δόξα τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν ἔλευση τῆς βασιλείας, συνδέονται ἀπὸ τὸν Ἰωάννη μὲ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ ἔννοια τοῦ κάλλους, τὴν ὁποία ἀντλεῖ, κυρίως, ἔμμεσα ἢ ἄμεσα ἀπὸ τὴν πλατωνικὴ φιλοσοφία⁴⁴. Τρία εἶναι τὰ σημαντικότερα γνωρίσματα, τὰ ὁποῖα μπορούμε νὰ ἀποδώσουμε στὸ κάλλος τοῦ Θεοῦ μὲ βάση τὶς ἀναφορὲς τοῦ Χρυσοστόμου. Πρῶτον, εἶναι ἄρρητο καὶ ἀκατάληπτο, πάντα ὑπερβαῖνον λόγον, καὶ πᾶσαν ἐκφεύγον διάνοιαν⁴⁵. Ὅλες οἱ προσπάθειες τοῦ πατέρα νὰ τὸ περιγράψει στὸ ἀκροατήριό του πέφτουν πάντα στὸ κενό· ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ στὸ τέλος τὴν ἀδυναμία του νὰ ἀποδώσει ἔστω καὶ ἓνα ἀμυδρὸ ἶχνος του, εἴτε τὸ παραβάλλει μὲ τὸν ἥλιο, εἴτε μὲ τὴ λάμψη τῆς ἀστραπῆς, εἴτε μὲ τὸν χρυσὸ ἢ τοὺς πολύτιμους λίθους. Τίποτα ὁμοίό του δὲν ὑφίσταται μέσα στὸν ὑλικὸ κόσμῳ⁴⁶. Σὲ ἀντίθεση, ἔπειτα,

42. *Εἰς τὸν Ψαλ.* ΜΑ', 4, PG 55, 160.

43. Βλ. ἀντίστοιχα *Εἰς τὸν Ψαλ.* ΜΑ', ὁ.π., καὶ *Πρὸς Θεόδ.* ἐκπεσ., Λόγ. Α', 14, PG 47, 297· SC 117, 166-68.

44. Ἄμεσα ἀπὸ μία ἀπευθείας ἀνάγνωση τοῦ πλατωνικοῦ κειμένου· ἔμμεσα μὲσω τῆς ἐπιρροῆς πού δέχθηκε ἀπὸ ἄλλους πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, στὴ θεολογία τῶν ὁποίων ἀφομοιώνονται ὀργανικὰ οἱ ιδέες τοῦ Πλάτωνα ἀπὸ τὸ *Συμπόσιον* καὶ τὸν *Φαίδρον*. Βλ. ἰδίως τὸ ὑπόμνημα *Εἰς τὸ Ἔσχατον Ἀσμάτων* τοῦ Ὁριγένη καὶ τοῦ Γρηγόριου Νύσσης, ἔργα στὰ ὁποῖα γιὰ πρώτη φορὰ τὸ κάλλος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἔλξη πού ἀσκει στὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ ἀναφέρονται σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ-Χριστοῦ, στὰ πλαίσια τῆς ἀλληγορικῆς ἐρμηνείας τῆς Βίβλου. Ἐξηγήσεις σχετικὰ ἀπὸ τὸν Α. Louth, *The Origins of the Christian Mystical Tradition (From Plato to Denys)*, New York, σσ. 52 κ.έ., ὅπου καὶ γενικὴ παρουσίαση τοῦ πρώτου χριστιανικοῦ μυστικισμοῦ καὶ τῶν ἐπιρροῶν πού δέχθηκε ἀπὸ τὴν πλατωνικὴ φιλοσοφία. Εἰδικότερα γιὰ τὸν Γρηγόριο Νύσσης, ὁ ὁποῖος τόσο χρονικὰ ὅσο καὶ θεολογικὰ στέκει κοντύτερα στὸν Χρυσόστομο ἀπὸ τὸν Ὁριγένη, βλ. J. Daniélou, *Platonisme et théologie mystique*, σσ. 209 κ.έ. καὶ τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ Η. Δ. Μουτσούλα στὴν ἐκδοση τῶν ἔργων τοῦ πατέρα ἀπὸ τὴ σειρά *ΒΕΠΕΣ*, τόμ. 65: *Γρηγόριος Νύσσης, Μέρος Α' / Ι (Εἰσαγωγικά)*, Ἀθήνα 1996, σσ. 462-79.

45. *Εἰς τὸν Ψαλ.* ΜΑ', ὁ.π., 3, 160.

46. *Εἰς τὸν Ψαλ.* ΜΑ', ὁ.π., 4, 160· *Εἰς τὸν Ψαλ.* ΡΘ', 6, PG 55, 274-75· *Εἰς τὴν πρὸς Ἐβρ.*, Ὁμ. ζ', 4, PG 63, 59-60· *Πρὸς Θεόδ.* ἐκπεσ., ὁ.π.· *Εἰς τὸ κατὰ Ματθ.*, Ὁμ. ΝΔ', 6, PG 58, 540.

μέ τὸ αἰσθητὸ κάλλος, τὸ ὁποῖο εἶναι συμμεμιγμένο μέ τὴν ὕλη καὶ τὴν ἀκολουθεῖ ἀναπόφευκτα στὴ διάλυση καὶ τὴ φθορά, ἢ ὁμορφιὰ τοῦ Θεοῦ εἶναι αἰώνια, ἄφθαρτη, ἀναλλοίωτη, ἀνθίξει διαρκῶς, χωρὶς νὰ ὑπόκειται σὲ ὁποιαδήποτε μεταβολή. Ὁ ὀρισμὸς τοῦ ἰδεατοῦ κάλλους ἀπὸ τὸν Πλάτωνα στὸ *Συμπόσιον* ὡς *ἀεὶ ὄν καὶ οὔτε γινόμενον οὔτε ἀπολλύμενον, οὔτε αὐξανόμενον οὔτε φθίνον*⁴⁷, συμπίπτει ἀπόλυτα μέ τὴν ἄποψη τοῦ Χρυσοστόμου γιὰ τὸ θεῖο κάλλος· τὴν αἰωνιότητά του ἀπέναντι στὸν φευγαλέο χαρακτήρα τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων ὑπογραμμίζει μέ ἔμφαση ὁ πατέρας στὶς ὁμιλίες του, στὰ πλαίσια, ἰδίως, τῆς πνευματικῆς κατήχησης τοῦ ποιμνίου⁴⁸. Τὸ κάλλος τοῦ Θεοῦ εἶναι, τέλος, ἀκαταμάχητο (*ἄμαχον*): ἡ κατάπληξη ποὺ προκαλεῖ στὴν ψυχὴ, ὅταν τὸ ἀντικρῦζει γιὰ πρώτη φορὰ, ἀποτυπώνεται, σύμφωνα μέ τὸν Χρυσόστομο, στὴν ἀντίδραση τοῦ ἀπόστολου Πέτρου κατὰ τὴ Μεταμόρφωση τοῦ Κυρίου. «Ἄξαφνα ὁ Πέτρος», γράφει σ' ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶιμα ἀσκητικά του γραφτά, «ἔριξε τὰ πάντα ἔξω ἀπὸ τὴν ψυχὴ του», καθὼς εἶδε τὸν Ἰησοῦ μπροστά του ν' ἀκτινοβολεῖ μέσα στὴ θεϊκὴ του δόξα· τίποτε ἄλλο δὲν ποθοῦσε πλέον παρὰ μόνον τὴν ἡδονὴ ἀπὸ τὸ θέαμα αὐτό, ὅπως βεβαιώνει ἡ φράση του *καλὸν ἐστὶν ἡμᾶς ὧδε εἶναι*, ποὺ παραδίδεται ἀπὸ τοὺς Συνοπτικοὺς Εὐαγγελιστὲς (*Μτ 17, 4* καὶ πρῶλλ.)⁴⁹. Τὰ ἀποκαλυπτι-

47. *Συμπ.* 211a.

48. Εἰδωμένη μέσα στὴν προοπτικὴ τοῦ χρόνου, καὶ ἡ ὁμορφιά, ἀκόμη, τῆς γυναίκας, ποὺ ξυπνάει τὸν σαρκικὸ πόθο, δὲν εἶναι παρὰ λάσπη καὶ χῶμα γιὰ τὸν Ἰωάννη· ἀφανίζεται μέ τὸν θάνατο ἢ φυλορροεῖ πρὶν ἀπ' αὐτὸν μέ τὰ γηρατεῖα καὶ τὴν ἀρρώστια. Βλ. *Εἰς τὴν ἀσάφ. τῆς Π. Διαθ.*, 'Ομ. Β', 7 *PG* 56, 185· *Εἰς τὸν Ψαλ.* ΜΔ', 9, *PG* 55, 181· *Εἰς τὸ κατὰ Ματθ.*, 'Ομ. ΛΔ', 4, *PG* 57, 403· *Εἰς τὴν Β' πρὸς Κορ.*, 'Ομ. Ζ', 7, *PG* 61, 452-53· *Πρὸς Θεόδ. ἐκπεσ.*, ὁ.π., 14, 297· *SC* 117, 164-66. Πρῶλλ. Γρηγόριος Νύσσο, *Εἰς τὸ Ἄσμ. Ἀσματ.*, 'Ομ. Δ', 106, 10-107, 5 Langerbeck.

49. Βλ. *Πρὸς Θεόδ. ἐκπεσ.*, ὁ.π., 11, 292· *SC* 117, 114 καὶ ὁ.π., 14, 297· *SC* 117, 166· *Εἰς τὸν Ψαλ.* ΜΑ', 4, *PG* 55, 160. Γιὰ τὴν κατάπληξη τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ θεῖο κάλλος πρῶλλ. *Φαῖδρο*. 250 a-b: *αὐταὶ δέ [οἱ ψυχῆς, δηλαδὴ, ποὺ κρατοῦν ζωντανὴ μέσα τους τὴν ἀνάμνηση τοῦ ἰδεατοῦ κόσμου], ὅταν τι τῶν ἐκεῖ ὁμοίωμα ἴδωσιν, ἐκπλήττονται καὶ οὐκέθ' αὐτῶν γίνονται, ὃ δ' ἐστὶ τὸ πάθος ἀγνοοῦσι διὰ τὸ μὴ ἰκανῶς διαισθάνεσθαι*. Βλ., ἐπίσης, στὸν ἴδιο διάλογο 251a καὶ τὴν ἀνάλυση τῶν παραπάνω χωρίων ἀπὸ τὸν Ἰω. Ν. Θεοδωρακόπουλο, *Φαῖδρος*, σσ. 237-49. Ἐπιπλέον, ὁ ἐπιρρηματικὸς τύπος «ἄξαφνα», ποὺ χρησιμοποιεῖ γιὰ τὸν ἀπόστολο Πέτρο ὁ Ἰωάννης, ἀποτελεῖ ἓναν *terminus technicus* στὸ λεξιλόγιό τῆς ἀρχαιότητος, ἔντονα χρωματισμένος ἀπὸ τὸν φιλοσοφικὸ μυστικισμὸ τῶν πλατωνικῶν διαλόγων. Μέ τὸν ἴδιο ὄρο δηλώνεται στὸν λόγῳ τῆς Διοτίμας ἀπὸ τὸ *Συμπόσιον* ἡ κορυφαία στιγμή τῆς ἀνόδου τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν

κά, ἐπίσης, ὁράματα τοῦ Παύλου, πού μαρτυροῦνται στὰ βιβλία τῆς Κ. Διαθήκης, προσφέρουν μία ἀκόμη εὐκαιρία στὸν Ἰωάννη νὰ περιγράψει τὴ μοναδικὴ στιγμή, κατὰ τὴν ὁποία ἡ ψυχὴ ἔρχεται σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν ἀπόλυτὴ ὠραιότητα τοῦ Θεοῦ. «Γιατὶ ὅταν ἔστρεψε, γιὰ μιὰ φορὰ μόνον, τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του πρὸς τὸν οὐρανό», ἀναφέρει ὁ Χρυσόστομος γιὰ τὸν Ἀπόστολο τῶν Ἐθνῶν, «καὶ θαμπώθηκε ἀπὸ τὴν ὁμορφιὰ ἐκεῖ πέρα, δὲν ἄντεχε νὰ γυρίσει ξανά στὴ γῆ πίσω»⁵⁰. Ἀκριβεῖς πληροφορίες γιὰ τὸν τόπο καὶ τὸν χρόνο πού διαδραματίζεται τὸ παραπάνω γεγονός δὲν δίδονται –σκόπιμα ἴσως– ἀπὸ τὸν Ἰωάννη. Τὸ μήνυμα, ὡστόσο, τὸ ὁποῖο μᾶς μεταφέρει ἡ περιγραφή του εἶναι σαφές: ἡ συνάντηση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ θεῖο κάλλος προκαλεῖ μιὰ δραματικὴ ἀλλαγὴ στὴ ζωὴ του, ὅμοια μὲ τὴν ἐμπειρία πού δοκίμασε ὁ Παῦλος στὸν δρόμο πρὸς τὴ Δαμασκό.

Οἱ πυκνὲς ἀναφορὲς τοῦ Χρυσοστόμου στὸν ἔρωτα καὶ τὸ θεῖο κάλλος πιστοποιοῦν, κατὰ τὴ γνώμη του, τὴν ἐξάρτησή του ἀπὸ τὸν πλατωνικὸ Φαῖδρον. Ἀπὸ τὸν ἴδιο διάλογο δανείζεται ἀναμφίβολα ὁ πατέρας καὶ τὴν εἰκόνα τῶν φτερῶν πού φυτρῶνουν στὴν ψυχὴ καὶ τὴν ὑψώνουν στὸν αἰθέριο κόσμο. Μὲ τὸ ρητορικό του ταλέντο συνδέει τὴ μεταφορὰ αὐτὴ τοῦ Πλάτωνα μὲ διάφορες ἐπιμέρους πτυχὲς τῆς χριστιανικῆς λατρείας. Ὅταν θέλει π.χ. νὰ τονίσει στὸν ἀκροατὴ του τὴ σημασία, τὴν ὁποία ἔχει ἡ ἀνάγνωση τῆς Ἀγ. Γραφῆς, τὴν παρομοιάζει μὲ πνευματικὴ τροφὴ πού θρέφει τὴν ψυχὴ καὶ δυναμώνει τὰ φτερά της⁵¹. Τὰ δάκρυα, ἐπίσης, τῆς μετάνοιας, πού χύνει ὁ πιστὸς καθὼς προσεύχεται, ἔχουν γιὰ τὸν Ἰωάννη τὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα: μαλακώνουν μὲ τὴ θέρμη τους τὴν ψυχὴ, πού ἔχει σκληρύνει σὰν πέτρα ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, ὥστε ν' ἀνοίξει πάλι τὰ φτερά της καὶ νὰ πετάξει πρὸς τὸν Θεό⁵². Ἡ νηστεία, ἀκόμη, ἡ κατάνυξις, ἡ ἐλεημοσύνη ἢ ἡ μίμηση τῶν ἁγίων ἀποτελοῦν ἓνα ἔναυσμα γιὰ νὰ θυμηθεῖ ὁ Χρυσόστομος τὴν ἴδια εἰκόνα ἀπὸ τὸν πλατωνικὸ

κόσμο τῶν Ἰδεῶν, ὅταν ἀποκαλύπτεται μπροστά της τὸ ἀρχετυπικὸ κάλλος (210e). Πρβλ., ἀκόμα, τὴν περιγραφή τοῦ Πλωτίνου γιὰ τὴν ἐκστατικὴ συνάντησή του μὲ τὸ Ἐν στὴν Ἐνν. VI, 7, 34.36 καὶ βιβλιογραφικὰ A. Louth, *Christian Mystical Tradition*, σ. 48.

50. *Περὶ κατανύξεως*, Λόγ. Α', 7, PG 47, 405.

51. *Εἰς τὴν Γέν.*, Ὁμ. ΚΘ', 2, PG 53, 262.

52. *Εἰς τὸν Ψαλ.* ΡΚΘ', 1, PG 55, 373-74. Πρβλ. Πλάτων, *Φαῖδρ.* 251a-b.

*Φαῖδρον*⁵³. Ὁ τρόπος, βέβαια, μὲ τὸν ὁποῖο τὴ χρησιμοποιεῖ εἶναι σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀποσπασματικός. Πολλὲς φορὲς τὴ σκιαγραφεῖ μόνον ἀδρά, χωρὶς νὰ δίνει πρόσθετες ἐξηγήσεις πού θὰ ἀποπροσανατόλιζαν τὸ ἐκκλησίασμα ἀπὸ τὸ ἰδιαίτερο θέμα πού πραγματεύεται στὸ κήρυγμά του. Μέσα στὸν χεῖμαρρο, ἐξάλλου, τῶν δραματικῶν διαλόγων, τῶν παρομοιώσεων, τῶν ἀλληγοριῶν καὶ τῶν παραθεμάτων ἀπὸ τὴν Ἁγ. Γραφή, πού μᾶς κατακλύζει σὲ κάθε σχεδὸν σελίδα τῆς ρητορικῆς τοῦ Χρυσοστόμου, θὰ ἦταν ἀνεδαφικὸ νὰ περιμένουμε μιὰ ἀνάπτυξη τῶν φιλοσοφικῶν παραμέτρων πού ἐνέχει ἢ εἰκόνα τῶν φτερῶν ἀπὸ τὸν *Φαῖδρον* παραμερίζονται, φυσικά, ἀπὸ ἄλλες σκέψεις καὶ συνειρμούς πού ἀνεβαίνουν στὰ χεῖλη τοῦ πατέρα μέσα στὴ ρύμη τοῦ λόγου του. Ὅλες, ὡστόσο, οἱ ποικίλες καὶ ἀποσπασματικὲς μαρτυρίες γιὰ τὴ χρήση τοῦ λογοτεχνικοῦ τύπου τῶν φτερῶν, πού συλλέγουμε ἀπὸ τὰ κείμενα τοῦ Ἰωάννη, ἐνοποιοῦνται καὶ κερδίζουν τὸ βαθύτερο νόημά τους, ὅταν ἐνταχθοῦν μέσα στὸ πλαίσιο, τὸ ὁποῖο διαγράψαμε στὴν πορεία τῆς ἀνάλυσής μας: τὸν ἔρωτα, συγκεκριμένα, πρὸς τὸν Θεὸ καὶ τὸ ἄρητο, μυστηριώδες κάλλος του. Πίσω καὶ ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς Βίβλου, τὴ νηστεία, τὴν προσευχὴ ἢ ὁποιαδήποτε ἄλλη μορφή τῆς χριστιανικῆς λατρείας κρύβεται, σύμφωνα μὲ τὸν πατέρα, ὁ βαθύτερος πόθος τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐνωθεῖ μὲ τὸ θεῖο· αὐτὸς τὸν σπρώχνει ν' ἀφήσει τὰ πάντα πίσω του, καὶ γελώντας μὲ ὁποιαδήποτε δυσκολία τοῦ συμβεῖ, ν' ἀνοιξοῖ τὰ φτερά τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν οὐρανό, ὅπως ἀναφέρεται ἀποφθεγματικὰ στὴν ἑνατη ὁμιλία τοῦ ὑπομνήματος στὴν *Πρὸς Ῥωμαίους* ἐπιστολῆ τοῦ Παύλου: *Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν οὐδέν, ὃ μὴ νικᾷ πόθος, ὅταν δὲ καὶ πόθος Θεοῦ ἦ, πάντων ἐστὶν ὑψηλότερος, καὶ οὔτε πῦρ, οὐ σίδηρος, οὐ πενία, οὐκ ἀρρώστια, οὐ θάνατος, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοιούτων φανεῖται δεινὸν τῷ τοιοῦτον κεκτημένῳ τὸν ἔρωτα, ἀλλὰ πάντα καταγελάσας, πρὸς τὸν οὐρανὸν πτήσεται, (...) οὐδὲν ἕτερον ὄρων, οὐκ οὐρανόν, οὐ γῆν, οὐ θάλατταν, ἀλλὰ πρὸς ἓν μόνον κάλλος τεταμένος τὸ τῆς δόξης ἐκείνης.* «Ἄς ἐρωτευτοῦμε αὐτὸν τὸν ἔρωτα», προτρέπει ὁ Χρυσόστομος στὴν ἴδια ὁμιλία τοὺς πιστοὺς, «καὶ γιὰ τὰ παρόντα καὶ γιὰ τὰ μέλλοντα· μᾶλλον, ὅμως, πρὶν ἀπὸ αὐτά, γιὰ χάρη τοῦ ἴδιου τοῦ ἔρωτα.

53. *Εἰς τὴν Γέν.*, Ὁμ. Α', 4, PG 53, 25 καὶ Ὁμ. Ι', 2, 83· *Περὶ μεταν.*, Ὁμ. Β', 5, PG 49, 290-91 καὶ Ὁμ. Ζ', 6, 332· Ὁμ. εἰς μάρτ., PG 50, 663· *Εἰς τὴν ἀποστ. ρῆσ.* «Οἶδ. ὅτι τοῖς ἀγαπ. τὸν Θεὸν...», 3, PG 51, 169 κ.λπ.

Γιατί οὔτε ἡ σωτηρία ἀπὸ τὴν κόλαση, οὔτε ἡ ἀπόλαυση τῆς οὐράνιας βασιλείας, εἶναι κάτι σπουδαῖο προστά σὲ τοῦτο· τὸ τὸν Χριστὸν ἐρώμενον ἔχει ὁμοῦ καὶ ἐραστήν»⁵⁴. Τὰ φτερά, γιὰ τὰ ὁποῖα μιλάει ὁ Χρυσόστομος ἀπὸ τὸν ἄμβωνα, εἶναι ἀναμφίβολα τὰ φτερὰ τοῦ ἔρωτα, ὅπως τὰ γνωρίζουμε ἀπὸ τὸν πλατωνικὸ *Φαῖδρον*. Στὴ θέση, ὅμως, τῶν ἀφηρημένων καὶ ἀπόκοσμων Ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνα, τὸν ἔρωτα ξυπνάει στὴν ψυχὴ, σύμφωνα μὲ τὸν πατέρα, ὁ ἐνσαρκωμένος Λόγος τοῦ Θεοῦ. Οἱ ἀκτίνες ἀπὸ τῆ θεϊκῆ ὁμορφιά του ἀνταντακλῶνται στὸ πρόσωπο τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν δεκάδων ὁσίων, μαρτύρων καὶ ὁμολογητῶν τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως πάνω σ' ἓναν πολυπρισματικὸ καθρέφτη, καταναγάζοντας τὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου⁵⁵. Ἡ ἐκκλησιολογικὴ διάσταση, τὴν ὁποία προσλαμβάνει ὁ ἔρωτας στὸν Χρυσόστομο, εἶναι σαφῆς καὶ σφραγίζει τὸν χριστιανικὸ του χαρακτήρα. Θὰ μπορούσαμε νὰ σκεφτοῦμε ἓνα καλύτερο παράδειγμα γιὰ τὴ σύζευξη τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ τὸν Χριστιανισμό, γιὰ τὴν ὁποία τόσος πολὺς γίνεται λόγος⁵⁶; Ἐνα παρόμοιο παράδειγμα δημιουργικῆς ἀφομοίωσης τοῦ Πλάτωνα στὴ θεολογία τοῦ Χριστιανισμοῦ μᾶς προσφέρει καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ ἠνίοχου τῆς ψυχῆς, μὲ τὴν ὁποία θὰ ἀσχοληθοῦμε σύντομα παρακάτω.

Ὁ Ἠνίοχος τῆς Ψυχῆς

Ὁ Πλάτωνας διακρίνει, ὅπως εἶναι γνωστό, τὴν ψυχὴ σὲ τρία διαφορετικὰ μέρη: τὸν *θυμόν*, τὰ συναισθήματα, μὲ ἄλλα λόγια, τοῦ ἀνθρώ-

54. *Εἰς τὴν πρὸς Ῥωμ.*, Ὁμ. Θ', 4, PG 60, 474.

55. Βλ. *Εἰς τὴν ἀγ. Θέκλ.*, PG 50, 745 κ.έ.: *Εἰς τὸ κατὰ Ματθ.*, Ὁμ. Δ', 8, PG 57, 49· Ὁμ. ΞΔ', 3, PG 58, 651 κ.έ.: *Εἰς τὴν Α' πρὸς Κορ.*, Ὁμ. ΙΓ', 4, PG 61, 112· *Εἰς τὸ ἀποστ. ρῆτ.* «Ὁφελ. ἀνεῖχ. μου μικρὸν τῇ ἀφροσ.», 1, PG 51, 301 κ.έ.: *Εἰς τὴν πρὸς Ῥωμ.*, Ὁμ. ΙΗ', 6, PG 60, 580 κ.λπ.

56. Πρὸβλ. Γρηγόριος Νύσσης, *Εἰς τὸ Ἰασμ. Ἰασμάτ.*, Ὁμ. Α', 30, 20-33, 5· Ὁμ. Δ', 106, 7-107, 8· Ὁμ. Ι', 301, 7-303, 2· Ὁμ. ΙΑ', 318, 6-319, 5· Ὁμ. ΙΒ', 342, 9-347, 5 Langerbeck –χωρὶα σὰ ὁποῖα εἶναι, ἐπίσης, σαφῆς, ὁ ἐκχριστιανισμὸς τοῦ πλατωνικοῦ μοτίβου τοῦ ἔρωτα, καθὼς συνδέεται μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὴ λατρευτικὴ ζωὴ τῶν πιστῶν μέσα στὴν Ἐκκλησία. Ἐπιπλέον μαρτυρίες ἀπὸ τὸν Νύσσης στὸν Η. Δ. Μουτσούλα, *Γρηγόριος Νύσσης*, σσ. 462-79, ὅπου καὶ ἐμπεριστατωμένη ἀνάλυση τῆς μυστικῆς θεολογίας τοῦ Καππαδόκη πατέρα. Γιὰ τὸν Ὠριγένη καὶ τὸ μυστικὸ βίωμα, γενικότερα, στὴν παράδοση τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας: A. Louth, *Christian Mystical Tradition*, σσ. 52 κ.έ.

που, την *ἐπιθυμίαν*, τὰ κατώτερα ζωικά του ἔνστικτα πού σχετίζονται μὲ τὴν αὐτοσυντήρηση καὶ τὴν ἀναπαραγωγή, καί, τέλος, τὸν νοῦν, τὴ λογική του ἰκανότητα. Ἡ σχέση πού ὑφίσταται ἀνάμεσα στὰ τρία μέρη τῆς ψυχῆς ἐπεξηγεῖται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα στὸν *Φαῖδρον* μὲ μία μεταφορική εἰκόνα. Ἡ ψυχὴ, ἀναφέρει, μοιάζει μ' ἓνα ἄρμα. Τὰ δύο ἄλογα πού τὸ σέρνουν εἶναι ὁ *θυμὸς* καὶ ἡ *ἐπιθυμία*, ἐνῶ ὁ ἡνίοχος πού τὸ ὀδηγεῖ, κρατῶντας τὰ χαλινάρια στὰ χέρια του, ὁ νοῦς. Ἐπιπλέον, τὸ κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ δύο ἄλογα ἔχει, σύμφωνα μὲ τὸν φιλόσοφο, διαφορετικὰ χαρακτηριστικά: τὸ πρῶτο, πού ἀναπαριστᾷ τὸν *θυμὸν*, εἶναι εὐγενικό, ὑπάκουο καὶ ὑποτάσσεται μὲ προθυμία στὰ κελεύσματα τοῦ ἡνίοχου· τὸ δεύτερο, ἀντίθετα, πού ἀντιστοιχεῖ στὸ κατώτατο μέρος τῆς ψυχῆς, τὴν *ἐπιθυμίαν*, εἶναι ἄγριο, πεισματάρικο καὶ ἀτίθασο. Μὲ πολὺ γλαφυρὸ τρόπο ὁ Πλάτωνας περιγράφει στὸν *Φαῖδρον* τὴν προσπάθεια πού καταβάλλει ὁ ἡνίοχος νὰ τὸ δαμάσει καὶ νὰ τὸ τιθασεύσει· τὸ χτυπάει συνεχῶς μὲ τὸ μασιτίγιο καὶ τραβάει μὲ δύναμη τὰ χαλινάρια, ὥσπου νὰ ματώσουν τὰ σαγόνια του –μία σαφῆς ἀναφορὰ στὴ δυσκολία τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐπιβληθεῖ μὲ τὴ λογική του στὰ πάθη καὶ τίς ἐπιθυμίες τῆς σάρκας καί, ἰδιαίτερα, τὴ σεξουαλικότητα⁵⁷.

Ἡ εἰκόνα τοῦ ἡνίοχου τῆς ψυχῆς μεταφέρεται αὐτούσια στὴ ρητορική τοῦ Χρυσοστόμου. Ἀκολουθώντας τὸν Πλάτωνα, ὁ πατέρας εἰκονίζει τὴν ψυχὴ σὰν ἓνα ἄρμα, στὸ ὁποῖο τὴ θέση τοῦ ἡνίοχου ἐπέχει ὁ νοῦς καὶ τῶν ἀλόγων, ἀντίστοιχα, ὁ *θυμὸς* καὶ ἡ *ἐπιθυμία*. Ὁμοια, ἐπίσης, μὲ τὸν κλασικὸ φιλόσοφο, καταφεύγει στὴν παραπάνω εἰκόνα, γιὰ νὰ τονήσει (α) τὴν ἀνωτερότητα τοῦ νοῦ ἀπέναντι στὰ δύο ἄλλα μέρη τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς καὶ (β) τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ὑποταγῆς τους κάτω ἀπὸ τὴ δική του ἐξουσία. *Ταῦτα δὴ οὖν τὰ δύο τῆς ψυχῆς εἶδη ῥυθμίσαντες, καὶ ὑποξεύξαντες τῶ λογισμῶ, καθάπερ ἵππους εὐήνιους, τὴν τε ἐπιθυμίαν καὶ τὸν θυμὸν, οὕτως ἐπιστήσωμεν τὸν νοῦν ἡνίοχον, ἵνα καὶ τὸ βραβεῖον λάβωμεν τῆς ἄνω κλήσεως*, προτρέπει ὁ Ἰωάννης τοὺς ἀκροατὲς του στὸν ἐπίλογο τῆς 17ης ὁμιλίας του στὴν *Πρὸς Ἐφεσίους* ἐπιστολὴ τοῦ Παύλου⁵⁸. Οἱ ἀνθρωπολογικὲς, ἀκόμη, προϋποθέσεις τῆς εἰκόνας τοῦ ἡνίοχου ἀναλύονται ἀπὸ τὸν πατέρα στὴν ἴδια ὁμιλία. Μὲ ἀκριβεία διακρίνει ἀνάμεσα στὸ *θυμοειδὲς* καὶ τὸ *ἐπιθυμητικὸν* μέρος

57. Βλ. Πλάτων, *Φαῖδρ.* 246a-b, 253a-254e.

58. *Εἰς τὴν πρὸς Ἐφ.*, Ὀμ. 1Ζ', 3, PG 62, 120.

τῆς ψυχῆς καὶ ἀναφέρει τὰ πάθη ποὺ πηγάζουν ἀπὸ τὸ κάθε ἓνα⁵⁹. Ἐπίσης, σ' ἓνα ἀπὸ τὰ γνωστά του ξεσπάσματα ἐνάντια στὴν ἄσκοπη καὶ ψυχοβλαβὴ διασκέδαση τῶν ἱππικῶν ἀγώνων, θὰ πεί στοὺς πιστοὺς ποὺ ἐγκατέλειψαν τὴν Ἐκκλησία, γιὰ νὰ παρακολουθήσουν τὶς ἄρματοδρομίες στὸ στάδιο τῆς Ἀντιόχειας: *Εἰ δὲ ἐβούλου δρόμον ἀλόγων ὄραν, τίνος ἔνεκεν οὐκ ἔξευξας τὰ ἄλογα ἐν σοὶ πάθη, θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν (...) καὶ ἐπέστησας αὐτοῖς λογισμὸν ὀρθόν, καὶ πρὸς τὸ βραβεῖον ἤλασας τῆς ἄνω κλήσεως, οὐκ ἀπὸ μύσους εἰς μύσους, ἀλλ' ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν τρέχων*⁶⁰; Τόσο τὸ πλατωνικὸ σχῆμα τῆς τριμεροῦς διαίρεσης τῆς ψυχῆς ὅσο καὶ ἡ ποιητικὴ του ἐκφορὰ μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ ἠνιόχου ἀπὸ τὸν Φαίδρον μαρτυροῦνται καὶ ἐδῶ μὲ σαφήνεια στὰ λόγια τοῦ πατέρα τῆς Ἐκκλησίας⁶¹.

59. Ἀπὸ τὸ πρῶτο, συγκεκριμένα, ἡ ὀργή, ἡ βλασφημία, τὸ μῖσος, ἡ «κραυγή», ἐνῶ τὸ ἄλλο ἢ ἀσέλγεια (= *πορνεία*), ἡ ροπή πρὸς τὶς ὑλικὲς ἡδονές (= *ἀκαθαρσία*) καὶ ἡ πλεονεξία (ὁ.π., 1, 117). Πρβλ. Πλάτων, *Πολιτ.* IV, 434d-445e μὲ τὶς ἐπεξηγήσεις τοῦ Ν. Μ. Σκουτερόπουλου, *Πλάτων-Πολιτεία*, εἰσ.-μτφρ.-σχόλ., στὴ σειρὰ τῶν ἐκδόσεων «Πόλις»: Ἀρχαῖοι Φιλόσοφοι, Ἀθήνα 2002, σσ. 834 κ.έ.

60. *Πρὸς τοὺς καταλείψ. τὴν Ἐκκλ.* 1, PG 56, 265.

61. Πρβλ. *Εἰς τὸν ζ' Ψαλ.*, 3, PG 55, 75. Ἄστοχη εἶναι ἡ παρατήρηση τοῦ Chr. Baur, *Johannes Chrysostomus I*, σ. 144 μὲ ὑποσ. 66, ὅτι πέρα ἀπὸ τὸ *Περὶ κενοδοξίας καὶ ἀνατροφῆς τῶν τέκνων* – ἔργο κατὰ τὴ γνώμη τοῦ αὐθεντικοῦ τοῦ Ἰωάννη, ποὺ χρονολογεῖται στὴν πρῶτη περίοδο τῆς συγγραφικῆς του δράσης – ἡ τριμερὴς διαίρεση τῆς ψυχῆς δὲν ἀπαντᾷ πουθενά ἄλλου «so formell und schulmäßig» στὰ γραφτὰ τοῦ πατέρα. Στὴν πραγματικότητα, ἡ ὁμηρικὴ τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι κατάσπαρτη ἀπὸ συγκαλυμμένες ἢ ἄμεσες ἀναφορὲς στὴν πλατωνικὴ ψυχολογία. Βλ. ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παραπάνω μαρτυρίες, οἱ ὁποῖες μᾶς παραπέμπουν κατευθεῖαν στὸν Φαίδρον, καὶ *Εἰς τὸ Κατὰ Ματθ.*, Ὁμ. ΙΖ', 1, PG 57, 255· Ὁμ. Δ', 8, 49 (πρβλ. *Πολιτ.* IX, 588b-c)· *Εἰς τὰς Πράξ.*, Ὁμ. ΚΘ', 4, PG 60, 220· *Εἰς τὴν πρὸς Ῥωμ.*, Ὁμ. Γ', 4, PG 60, 416· *Εἰς τὴν Α' πρὸς Κορ.*, Ὁμ. ΛΖ', 2, PG 61, 318. Ἐξάλλου, ὅπως ἔχει σημειωθεῖ στὴν ἔρευνα ἀπὸ τὰ μέσα ἡδὴ τοῦ περασμένου αἰώνα, ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Πλάτωνα στὸν Χρυσόστομο δὲν περιορίζεται στὴν τριχοτόμηση τῆς ψυχῆς σὲ *λόγον*, *θυμὸν* καὶ *ἐπιθυμίαν* υἱοθετώντας τὴ φυσιολογία τοῦ *Τιμαίου* (69c-72d), ὁ Ἰωάννης ἐντοπίζει, ἐπίσης, τὴν ἔδρα τῆς καθεμιάς ἀπὸ τὶς δυνάμεις αὐτῆς τῆς ψυχῆς σὲ διαφορετικὰ σημεῖα τοῦ ἀνθρώπινου ὀργανισμοῦ, τὸ κεφάλι, τὸ στήθος καὶ τὸ ἦπαρ, ἀντίστοιχα. Βλ. *Εἰς τὴν πρὸς Ἐβρ.*, Ὁμ. Ε', 5, PG 63, 54-54 [B. K. Ἐξαρχος, «Ἡ γνησιότης τῆς συγγραφῆς Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου *Περὶ κενοδοξίας...*», στὸ *Θεολογία*, τχ. 19 (1941-1948), σ. 355] καὶ *Περὶ κενοδ. καὶ ἀνατροφ. τῶν τέκν.*, 64, SC 188, 162 – ἂν καὶ τὰ ἐρωτηματικὰ παραμένουν, κατὰ πόσον τὸ *liber aureus* πρέπει νὰ συγκαταλεχθεῖ στὰ γνήσια ἢ ψευδεπίγραφα ἔργα τοῦ Χρυσοστόμου. Τὴν ἄποψη, ὅτι ἡ διαίρεση τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς ποὺ συναντοῦμε στὸν Ἰωάννη ὀφείλεται, κυρίως, σὲ ἀριστοτελικὲς ἐπιρροές, τὶς ὁποῖες ὁ πατέρας δέχθηκε μὲσω τῆς καπ-

Ἀπόλυτα, βέβαια, συνεπής δὲν εἶναι ὁ Χρυσόστομος ὅσον ἀφορᾷ στὸν τρόπο πὺ χρησιμοποιεῖ τὴ μεταφορὰ τοῦ ἡνίοχου. Ὅταν μιλάει ἀπὸ τὸν ἄμβωνα γιὰ τὴν ἀνεξέλεγκτη δύναμη τῆς ἐρωτικῆς ἐπιθυμίας, μένει κοντὰ στὸν *Φαίδρον* τὴν παρομοιάζει, ὅπως καὶ ὁ Πλάτωνας, μ' ἓνα ἀτίθασο ἄλογο, πὺ δὲν ὑπακούει στὸν ἡνίοχο καὶ παρασύρει τὸ ἄρμα τῆς ψυχῆς στὸν ξέφρενο καλπασμὸ του⁶². Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁμως, μερριά, ὁ πατέρας ἐκμεταλλεύεται τὴν πλατωνικὴ εἰκόνα στὰ πλαίσια τῆς πολεμικῆς πὺ ἀσκεῖ ἐναντία καὶ σὲ ἄλλα πάθη τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς· τὴν παραλλάζει, λοιπὸν, ὥστε νὰ ἐξυπηρετήσῃ κάθε φορὰ τοὺς ιδιαίτεροὺς σκοποὺς τοῦ κηρύγματός του. Σὲ μία ὁμιλία του π.χ. θίγει τὶς ἀρνητικὲς συνέπειες τῆς ὀργῆς. Καυτηριάζοντας τὴ συμπεριφορὰ τοῦ κυρίου σ' ἓνα χριστιανικὸ σπίτι, πὺ ἔξω φρενῶν βρίζει καὶ ἀπειλεῖ τὸν ὑπηρέτη του, σημειώνει: «ὁ ἡνίοχος γκρεμίστηκε ἀπὸ τὸ ἄρμα του, σύρεται ἀνήμπορος στὴ γῆ κάτω ἀπὸ τὶς ὀπλές τῶν ἀλόγων»⁶³. Θέλοντας νὰ τονίσῃ ἄλλοῦ πόσο νωθρὴ γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῆς σωτηρίας γίνεται ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου πὺ ζεῖ μέσα στὴν τρυφή, τὴν παρομοιάζει μ' ἓνα βαρὺ καὶ δυσκίνητο ἄλογο πὺ τρέχει στοὺς ἵππικοὺς ἀγῶνες: παρὰ τὶς προσπάθειες τοῦ ἡνίοχου δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιταχύνῃ τὸν καλπασμὸ του· στὸ τέλος σωριάζεται στὸ ἔδαφος καὶ ἀρνεῖται νὰ σηκωθεῖ, ὅσο δυνατὰ καὶ νὰ νιώθει τὸν πόνο ἀπὸ τὸ καμπσίκι νὰ τοῦ κεντρίξῃ τὴν πλάτη⁶⁴. Ἐάν, πάλι, τὸ ἡμερο ἄτι πὺ σέρνει τὸ ἄρμα τῆς ψυχῆς εἶναι, ὅπως εἶδαμε, γιὰ τὸν Πλάτωνα ὁ *θυμός*, ὁ Ἰωάννης δὲν διστάζει νὰ τὸ ἀντικαταστήσῃ στὸ

παδοκικῆς θεολογίας, ἐκφράζει ὁ Σ. Κ. Τσιτσιγκος, χωρὶς, ὡστόσο, νὰ τεκμηριῶναι ἐπαρκῶς τὸν ἰσχυρισμὸ του (*Ἡ Ψυχὴ τοῦ Ἀνθρώπου κατὰ τὸν Ἱερό Χρυσόστομο*, Ἀθήνα 2000, σ. 63).

62. Βλ. *Εἰς τὴν Α' πρὸς Κορ.*, 'Ομ. ΛΖ', 3, PG 61, 320· *Εἰς τὴν πρὸς Τίτ.*, 'Ομ. Ε', 2, PG 62, 689· ἀκόμη *Περὶ μεταν.*, 'Ομ. Β', 2, PG 49, 286· *Εἰς τὴν Γέν.*, 'Ομ. ΚΒ', 3, PG 53, 189· *Εἰς τοὺς Ἄνδρ.*, 'Ομ. Α', 4, PG 49, 21. Ἡ ἐμμονή, μὲ τὴν ὁποία βλέπουμε τὸν Ἰωάννη νὰ ἐπανερχεται στὴν ἴδια εἰκόνα μιλώντας γιὰ τὸν σαρκικὸ πόθο πρὸς τὸ ἄλλο φύλο, ἀποδεικνύει πόσο βαθιὰ ἔχει ἐντυπωθεῖ τὸ κείμενο τοῦ *Φαίδρου* μέσα του. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι τὸ λόγιο ἀπὸ τὴν Ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλία τοῦ Ἰησοῦ: *Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτὴν ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ* (Μτ 4, 28) συνοδεύεται σὲ ὀρισμὲνα χωρῖα τῆς ρητορικῆς τοῦ Χρυσόστομου ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη τῆς μεταφορᾶς τοῦ ἡνίοχου, βλ. *Περὶ μεταν.*, 'Ομ. ζ', 2, PG 49, 316· *Εἰς τὴν Γέν.*, ὁ.π., 189-190.

63. *Εἰς τὰς Πράξ.*, 'Ομ. ΙΕ', 5, PG 60, 126. Πρὸβλ. *Εἰς τὸ «Εἶδον τὸν Κύρ.»*, 'Ομ. Ε', 1, PG 56, 130.

64. *Εἰς τὰς Πράξ.*, 'Ομ. ΚΖ', 3, PG 60, 209-10.

υπόμνημα τῆς *Πρὸς Τίτον* ἐπιστολῆς μ' ἓνα πάθος, συνυφασμένο στὴ φιλοσοφικὴ ὅσο καὶ τὴ χριστιανικὴ σκέψη μὲ τὸ *ἐπιθυμητικόν*, τὴ φιλοχρηματία· ἡ εὐκολία, μὲ τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ τὴ δαμάσει κανεὶς, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν πανίσχυρη ἐρωτικὴ ὁρμὴ, προβάλλεται ἔτσι μὲ ἔμφραση ἀπὸ τὸν πατέρα στοὺς πιστοὺς πού τὸν ἀκοῦν μέσα στὴν Ἐκκλησία⁶⁵. Ἡ πρωτοτυπία, ὅμως, μὲ τὴν ὁποία ὁ Ἰωάννης χρησιμοποιοῖ τὴ μεταφορὰ τοῦ ἡνίοχου δὲν ἐξαντλεῖται στὰ παραπάνω παραδείγματα· ὁ πατέρας ἐπιφέρει καὶ ἄλλες πρόσθετες ἀλλαγές στὴν πλατωνικὴ εἰκόνα, προσδίδοντας τῆς ἓνα ἔντονο χριστιανικὸ χρῶμα⁶⁶.

Σύμφωνα μὲ τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἡ σωτηρία προϋποθέτει τὴν ἐνεργοποίηση ὅλων τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου· παράλληλα, ὅμως, καὶ τὴ θεία χάρις, ἡ ὁποία ὑποστηρίζει τὸν ἄνθρωπο στὶς προσπάθειές του. Παρὰ τὴν ἰδιαίτερη ἔμφραση πού ἀποδίδει στὴ βούληση, ὁ Χρυσόστομος δὲν παρεκκλίνει ἀπὸ τὸν παραπάνω κανόνα. Πιστεύει ὅτι ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ἡ *ἄνωθεν ῥοπή*, ὅπως τὴν ὀνομάζει, εἶναι ἀπαραίτητη, ὥστε νὰ ἐκπληρώσει ὁ ἄνθρωπος τὶς ὑψηλές ἠθικὲς ἐπι-

65. *Καὶ γὰρ ἡνίοχος ἐκεῖνος ἀκρατῆς μάλιστα ἂν λέγοιτο, οὐχ ὁ τὸν τραχὺν καὶ δυσήμιον μὴ κατέχων ἵππον, ἀλλ' ὁ τὸν ἡρέμα ἐπεικέστερον μὴ δυνάμενος ὑποτάξει, ἀναφέρει ὁ πατέρας, συγκρίνοντας τὴν «ἐπιθυμία τῶν χρημάτων» μὲ τὴν «ἐπιθυμία τῶν σωμάτων», πού εἶναι ἔμφυτη στὸν ἄνθρωπο καὶ ἐξυπηρετεῖ τὴν ἀνάγκη τῆς ἀναπαγωγῆς του (*Εἰς τὴν πρὸς Τίτ., 'Ομ. Ε'*, 2, PG 62, 689). Οὐσιαστικά, στὴν ἐκδοχὴ τῆς πλατωνικῆς εἰκόνας πού συναντοῦμε ἐδῶ, τὰ ἄλογα πού κυβερνᾶ σὰν ἡνίοχος ὁ νοῦς δὲν ἀναπαριστοῦν τὰ δύο εἶδη τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, ἀλλὰ δύο πάθη πού πηγάζουν ὁμοια ἀπὸ τὸ *ἐπιθυμητικόν*, μὲ διαφορετικὴ, ὡστόσο, διαβάθμιση ὅσον ἀφορᾶ στὴ βία πού ἀσκοῦν στὸν ἄνθρωπο γιὰ τὴν ἱκανοποίησή του τὸ καθένα. Γιὰ τὴ σύνδεση τῆς φιλοχρηματίας μὲ τὸ *ἐπιθυμητικόν* στὸν Πλάτωνα βλ. *Πολιτ.* IX 580d-581a καὶ στὸν Χρυσόστομο *Εἰς τὴν πρὸς Ἐφ., 'Ομ. ΙΖ'*, 1, PG 62, 117, χωρίο πού παραθέσαμε προηγουμένως στὴν ὑποσ. 59. Πρβλ. Γρηγόριος Νύσσο, *Εἰς τὸν βίον Μωϋσ., Λόγ. Β'* (*Θεωρία*), 50, 6-16 Musurillo.*

66. Οἱ παραλλαγές τῆς εἰκόνας τοῦ ἡνίοχου τῆς ψυχῆς δὲν εἶναι σπάνιες καὶ στὴν ἐθνικὴ γραμματεία τῶν πρώτων μ.Χ. αἰώνων. Ὅμοια μὲ πολλοὺς ἄλλους λογοτεχνικοὺς τόπους τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας, ἡ μεταφορὰ ἀπὸ τὸν *Φαίδρον* ἀποτελοῦσε ἓνα εὐπλαστο ὑλικό, στὸ ὁποῖο ἡ πέννα ἐνὸς μορφωμένου Ἑθνικοῦ μποροῦσε νὰ δώσει τὴν κατάλληλη μορφή, ὥστε ν' ἀποτυπώνει τὶς δικές του ἰδιαίτερες ἀπόψεις σὲ συνάρτηση ἢ, ἀκόμη, σὲ ἀπόκλιση μὲ αὐτὲς τοῦ Πλάτωνα. Δὲς σχετικὰ τὶς μαρτυρίες ἀπὸ τὸν Μάξιμο Τύρου, τὸν Πλούταρχο ἢ τὸν Δίωνα Χρυσόστομο πού σταχυολογεῖ ὁ Μ. Β. Trapp στὸ ἄρθρο του, «Plato's *Phaidrus* in Second-Century Greek Literature», σσ. 148 κε. μὲ ὑποσ. 29 καὶ σ. 172. Γιὰ τὴν εἰκόνα τοῦ ἡνίοχου σὲ ἄλλους ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἰωάννη βλ. πιὸ πάνω, ὑποσ. 17.

ταγές του Χριστιανισμού. Μοιράζεται, επίσης, με τον Παύλο την πεποίθηση ότι η αγάπη, η πίστη, η πραότητα, η εγκράτεια και κάθε άλλη αρετή αποτελεί καρπό του Αγίου Πνεύματος (Γαλ 5, 22-23), το οποίο διαχέεται στον κόσμο την ημέρα της Πεντηκοστής και ένοικεί σε κάθε πιστό με το μυστήριο του βαπτίσματος⁶⁷. Οι θεολογικές αυτές αρχές συνυφαίνονται άρμονικά στο κήρυγμα του Χρυσοστόμου με τις επιρροές που δέχθηκε από την αρχαία ελληνική φιλοσοφία. *Άρετή γάρ σαρκός τὸ ὑποτετάχθαι τῇ ψυχῇ, κακία δὲ τὸ ἄρχειν ψυχῆς*, λέει σε μία όμιλία του στην Πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολή, θυμίζοντάς μας τὸ πλατωνικὸ αἴτημα γιὰ τὴν ὑποταγὴ τῶν κατώτερων ζωϊκῶν ὀρμῶν τοῦ σώματος στὴν ἐξουσία τῆς λογικῆς⁶⁸: τὸ διασαφηνίζει, μάλιστα, ὅπως συνήθως, με τὴν εἰκόνα τοῦ ἡνίοχου. *Ὡσπερ οὖν ὁ ἵππος καλὸς μὲν καὶ εὐσκελῆς, ἀλλ' οὐκ ἄνευ ἡνίοχου τοῦτο δεικνύται· οὕτω καὶ ἡ σάρξ τότε ἔσται καλῆ, ὅταν αὐτῆς τὰ σκιρτήματα περικόψωμεν*⁶⁹. Ἡ συνέχεια, ὡστόσο, τῆς όμιλίας μᾶς ἐπιφυλάσσει μία ἔκπληξη. Ἄλλ' οὐδὲ ἡνίοχος δεικνύται ἄνευ ἐπιστήμης, προσθέτει ὁ Ἰωάννης. *Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ἐκεῖνων [δηλ. τῶν ἵππων] δεινότερα ἄνευ ἐπιστήμης ἐργάζεται. Ὡστε πανταχόθεν ἐφεστάναι χρῆ· τὸ πνεῦμα, τοῦτο ἐφεστὸς, τὸν ἡνίοχον ἰσχυρότερον ποιεῖ· τοῦτο καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα καλλωπίζει*⁷⁰. Ἡ γνώση ἢ ἡ δεξιότητα τοῦ ἡνίοχου νὰ χειρίζεται τὰ ἡνία ἀπὸ τὸ ἄρμα εἶναι μία λεπτομέρεια, ἢ ὁποία δὲν ὑπάρχει στὸν διάλογο *Φαῖδρος*: ὁ Χρυσόστομος τὴν προσθέτει γιὰ νὰ δείξει ὅτι ὁ ἄνθρωπος, παρὰ τὴ λογικὴ του ἰκανότητα, πρέπει νὰ φωτισθεῖ ἀπὸ τὸ Ἄγ. Πνεῦμα, ὥστε νὰ ἐπιτύχει τὴν ἠθικὴ τελειότητα. Ἐρμηνεύοντας τὸν στίχο τοῦ Παύλου *Ὅσοι γὰρ Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοι εἰσὶν υἱοὶ Θεοῦ* (Ρωμ 8, 14) κάνει ἓνα ἀκόμη βῆμα παραπέρα: παραλλάζοντας δραματικὰ τὴν πλατωνικὴ εἰκόνα, ταυτίζει τὸν ἡνίοχο με τὸ Ἄγ. Πνεῦμα, τὸ ὁποῖο ὀδηγεῖ ἀπὸ τὰ χαλινάρια τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου. «Δὲν εἶπε ἀπλῶς *Ὅσοι γὰρ Πνεύματι Θεοῦ*

67. Βλ. A. M. Ritter, *Charisma im Verständnis des Johannes Chrysostomos und seiner Zeit*, Göttingen 1972, σσ. 55 κ.έ., με πολλές μαρτυρίες ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Χρυσοστόμου.

68. *Εἰς τὴν πρὸς Ἐφ.*, 'Όμ. Ε', 4, PG 62, 41. Ὁ ὄρος «ψυχὴ» δηλώνει πολλές φορές στὶς όμιλίες τοῦ Χρυσοστόμου τὸν νοῦν, ὁ ὁποῖος ταυτίζεται γιὰ τὸν πατέρα με τὴν καθεαυτὸ οὐσία τῆς ψυχῆς, ὅπως καὶ στὴν αρχαία φιλοσοφία.

69. Ὁ.π.

70. Ὁ.π.

ζῶσιν», ἀναφέρει ὁ πατέρας γιὰ τὸν Παῦλο, «ἀλλὰ Ὅσοι γὰρ Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, δείχνοντας ὅτι μὲ τέτοιο τρόπο θέλει νὰ εἶναι τὸ Πνεῦμα κυρίαρχο στὴ ζωὴ μας, ὅπως ὁ ἡνίοχος πάνω στὸ ζευγὸς ἀπὸ τὰ ἄλογα. Καὶ ὄχι μόνον τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴ ὑποτάσσει στὰ δικά του χαλινάρια»⁷¹.

Ὅπως βλέπουμε, ἡ εἰκόνα τοῦ Φαίδρου μετατρέπεται ἀπὸ τὸν Χρυσόστομο σ' ἓνα ἐκφραστικὸ μέσο γιὰ τὴν ἐπεξηγήση ἀπὸ τὸν ἄμβωνα βασικῶν ἀληθειῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως⁷². Δὲν εἶναι, ἐπίσης, τυχαῖο ὅτι στὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν ὁμιλία στὴν *Πρὸς Ἐφεσίους* ἐπιστολῆ, ποὺ παραθέσαμε προηγουμένως, μιὰ τόσο χαρακτηριστικὰ χριστιανικὴ ἀποψη, ὅτι ἡ σὰρξ (...) καλὴ ἐστὶ, συνδυάζεται ἀπὸ τὸν πατέρα μὲ τὴ μεταφορὰ τοῦ ἡνίοχου. Στερεότυπα ὁ Ἰωάννης καταφεύγει στὴν ἴδια μεταφορὰ, ἀσκώντας κριτικὴ στοὺς Μανιχαίους καὶ ἄλλους αἰρετικούς Χριστιανούς τῆς Ὑστερῆς Ἀρχαιότητος. Ἀπέναντι στίς ἀκραῖες δυαλιστικές τους θέσεις ἀντιπαραθέτει τὴν εἰκόνα τοῦ ἄρματος τῆς ψυχῆς γιὰ νὰ ἀποδείξει ὅτι δὲν εἶναι ἡ σὰρκα ἀλλὰ, ἀντίθετα, ὁ νοῦς ἡ αἰτία ποὺ διαβρώνει τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν παρασέρνει στὸν χαμό. Ὁ ἡνίοχος ὁ μὴ κατασχὼν τὰ ἡνία, πάντα ἀπώλεσεν, θὰ πεῖ χαρακτηριστικὰ, ἀπαντώντας στοὺς αἰρετικούς ποὺ θεωροῦν τὸ ἀνθρώπινο σῶμα πηγὴ τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἁμαρτίας⁷³. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, ὅμως, θὰ πρέπει νὰ σταθοῦμε κάπως ἀναλυτικότερα· γιατί, πέρα ἀπὸ τὴν ἀφομοίωση στὸ κήρυγμα τοῦ Χρυσοστόμου ἑνὸς κλασικοῦ τόπου τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματείας, τίθεται ἓνα ζήτημα ποὺ ἀφορᾷ ἐνρύτερα τὴ σχέση τοῦ Πλατωνισμοῦ μὲ τὴ χριστιανικὴ θεολογία. Ἐν τὸ θίξουμε, λοιπόν, παρὰ τίς δυσκολίες καὶ τὴ λεπτομερῆ ἐνασχόληση μὲ τίς πηγές ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ πραγματέυσή του.

71. *Εἰς τὴν πρὸς Ῥωμ.*, Ὁμ. ΙΔ', 2, PG 60, 525.

72. Μιὰ μακραιωνῆ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση, βέβαια, προσφέρει στὸν Ἰωάννη τὸ στέρεο ἔδαφος γιὰ ν' ἀποτολμήσει αὐτὸ τὸ βῆμα. Στὰ κείμενα ἤδη τοῦ Ἰππόλυτου, τοῦ Κλήμη τοῦ Ἀλεξανδρέα καὶ τοῦ Τατιανοῦ ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία γιὰ τὴν πώση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν παράδεισο καὶ τὴν ἀποκατάστασή του, ἐπειτα, στὴ χάρι τοῦ Θεοῦ, δταν ἐπενεργήσει μέσα του τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, διατυπώνεται μὲ τὴ βοήθεια τῆς ποιητικῆς γλώσσας τοῦ Πλάτωνα ἀπὸ τὸν Φαίδρον, βλ. J. Daniélou, *Message évangélique*, σσ. 115 κ.έ.

73. *Εἰς τὴν Α' πρὸς Κορ.*, Ὁμ. ΙΖ', 4, PG 61, 144. Πρβλ. *Περὶ μεταν.*, Ὁμ. ζ', 2, PG 49, 316· *Εἰς τὴν Γέν.*, Ὁμ. ΚΒ', 3, PG 53, 189· *Εἰς τὴν πρὸς Ῥωμ.*, Ὁμ. Ε', 1, PG 60, 421.

Πλάτωνας και Χριστιανισμός: μία σύγκριση

Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἰωάννης χρησιμοποιεῖ μία εἰκόνα τόσο στενὰ συν-
 δεδεμένη μὲ τὴν πλατωνικὴ ἀνθρωπολογία γιὰ ν' ἀποκρούσει τὴ δυα-
 ρχία σώματος-ψυχῆς, ποὺ ἐκφράζουν ἐγκρατητικοὶ κύκλοι τῆς ἐποχῆς
 του, μᾶς ὀδηγεῖ ἀναπόφευκτα σὲ συλλογισμοὺς. Πόσο συχνὰ δὲν συναν-
 τοῦμε στὴ σύγχρονη –καὶ ιδιαίτερα τὴν ἑλληνικὴ– βιβλιογραφία ἀπό-
 ψεις ποὺ ἀντιπαραθέτουν μὲ ὀξὺ τρόπο τὸν Πλάτωνα, ἀπὸ τὴ μία μεριά,
 καὶ τὸν Χριστιανισμὸ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅσον ἀφορᾷ τὴ στάση τους ἀπέναν-
 τι στὸ ἀνθρώπινο κορμί; Ἐνῶ γιὰ τὸν κλασικὸ φιλόσοφο, λένε, τὸ σῶμα
 ταυτίζεται μὲ τὸ κακὸ, ἐφόσον ἐγκλωβίζει τὴν ψυχὴ στὸν ἀπατηλὸ κό-
 σμο τῶν φαινομένων, γιὰ τὸν Χριστιανισμὸ ἀνήκει, ἀντίθετα, στὴ *λίαν*
καλὴν δημιουργία τοῦ Θεοῦ⁷⁴. Ἡ φράση τοῦ Παύλου ἀπὸ τὴν *Πρὸς Κο-*
ρινθίους Α' ἐπιστολή, ὅτι τὸ σῶμα τῶν πιστῶν εἶναι ὁ ναὸς ὅπου ἐνοι-
 κεῖ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα (6, 19), ὑπογραμμίζεται, ἐπίσης, μὲ ἔμφαση, γιὰ νὰ
 φανεῖ ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴ χριστιανικὴ καὶ τὴν πλατωνικὴ σκέψη: σὲ
 ἀντίθεση μὲ τὸν σεβασμὸ, μὲ τὸν ὁποῖο περιβάλλει ὁ Ἀπόστολος τὸ
 ἀνθρώπινο κορμί, ἀποκαλώντάς το «ναὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», ὁ Πλά-
 τωνας τὸ παρομοιάζει στοὺς διαλόγους του μ' ἕναν τάφο, μέσα στὸν
 ὁποῖο κλείνεται ἡ ψυχὴ κατὰ τὴν ἐπίγεια ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ὅπως λέ-

74. Βλ. O. Cullmann, *Ἀθανασία τῆς ψυχῆς ἢ Ἀνάσταση ἐκ τῶν νεκρῶν* (*Ἡ Μαρ-
 τυρία τῆς Καινῆς Διαθήκης*), μτφ. ἀπὸ τὰ γερμανικὰ Α. Π. Κουμάντος, Ἀθήνα 1994,
passim καὶ ἰδίως σσ. 35 κ.έ., ὅπου σημειώνεται χαρακτηριστικὰ: «Ἄν πράγματι θέλου-
 με νὰ κατανοήσουμε τὴ Χριστιανικὴ πίστη (...), καλούμεθα νὰ παραθεωρήσουμε
 ἐντελῶς καὶ νὰ ξεχάσουμε τὴν ἑλληνικὴ σκέψη, ἡ ὁποία ἀναφέρεται στὸ γεγονός ὅτι τὸ
 ὕλικό, τὸ σωματικὸ, τὸ σαρκικὸ εἶναι τὸ κακὸ καὶ πρέπει νὰ καταστραφεῖ οὕτως, ὥστε
 ὁ θάνατος τοῦ σώματος νὰ μὴν μπορεῖ σὲ καμιά περίπτωση νὰ εἶναι ὁ θάνατος τῆς ἀλη-
 θινῆς ζωῆς». Στὸ ἴδιο πνεῦμα κινοῦνται καὶ οἱ περισσότερες μελέτες ποὺ δημοσιεύονται
 στὸν ὀρθόδοξο χῶρο. Ἡ αὐστηρὴ ὀριοθέτηση, βέβαια, ἀνάμεσα στὸν Πλάτωνα καὶ τὸν
 Χριστιανισμὸ, ποὺ ἰσχύει, σύμφωνα μὲ τὸν Cullmann, ἀποκλειστικὰ γιὰ τὴν Κ. Διαθή-
 κη (ὁ.π., σ. 16 κ. 26), προεκτείνεται ἀπὸ τοὺς Ὀρθοδόξους καὶ στοὺς πατέρες τῆς
 Ἐκκλησίας. Δὲς π.χ. O. Παπαδοπούλου-Τσανανᾶ, *Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου*
Βασιλείου, στὴ σειρά: Ἀνάλεκτα Βλατάδων 7, Θεσ/νίκη 1970, σ. 69: «...ὑπάρχει βασι-
 κῶτατη διαφορὰ εἰς τὰς δύο θέσεις, τὴν τοῦ Βασιλείου καὶ τὴν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσο-
 φίας. Εἰς ταύτην ἕδρα καὶ πηγὴ τοῦ κακοῦ εἶναι ἡ ὕλη, τὸ σῶμα· εἰς ἐκεῖνον τὰ πάντα
 προέρχονται ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τοῦτο εἶναι “καλὰ λίαν”» –ἐνα τυχαῖο παράδειγμα
 ἀνάμεσα σὲ πληθὸς ἄλλα ποὺ μᾶς προσφέρει ἡ ἑλληνικὴ βιβλιογραφία τῶν τελευταίων
 χρόνων.

ει χαρακτηριστικά ὁ φιλόσοφος στὸ *Φαίδωνα*, ἴσαμε τὸν θάνατο ἀδημονεῖ κάτω ἀπὸ τὸ ὑλικὸ βᾶρος του ἢ ψυχῆ, ποθώντας νὰ πετάξει ἐλεύθερη πρὸς τὶς αἰώνιες Ἰδέες⁷⁵. Καὶ τὰ χωρία, ἀκόμη, τῆς Κ. Διαθήκης, ὅπου μαρτυρεῖται μὲ σαφήνεια ἢ πάλι τοῦ σώματος μὲ τὴν ψυχῆ, ἐρμηνεύονται στὰ πλαίσια ἀποκλειστικὰ τῆς ἰουδαϊκῆς παράδοσης. Στὴν ὀρολογία τους μόνον, ἀναφέρεται, παρουσιάζουν μία ὁμοιότητα μὲ τὸν Πλάτωνα· οὐσιαστικά, ὅμως, ὑποδηλώνουν ὅτι ἡ ρίζα τοῦ κακοῦ βρίσκεται στὴν ἁμαρτία, ἢ ὅποια δὲν ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὴ θνητότητα τοῦ κορμοῦ, ἀλλὰ διαβρώνει ὀλόκληρο τὸν ἄνθρωπο ὡς ψυχοσωματικὴ ὄντοτητα⁷⁶. Ποιὰ συγγένεια μπορεῖ νὰ ὑπάρχει, τέλος, ἀνάμεσα στὴν πλατωνικὴ ἀθανασία τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν ποὺ προσδοκᾷ ἡ Ἐκκλησία; Οἱ ἀνθρωπολογικὲς προϋποθέσεις τῆς μίας καὶ τῆς ἄλλης ἀντίληψης γιὰ τὴ μεταθανάτια ζωὴ εἶναι διαμετρικὰ ἀντίθετες μεταξύ τους⁷⁷. Μὲ ἀφορμὴ τὰ δάνεια ἀπὸ τὸν *Φαίδρον* ποὺ ἐντοπίσαμε στὴ ρητορική τοῦ Χρυσοστόμου, θὰ ἤθελα νὰ κάνω σχετικὰ ὀρισμένα σχόλια.

Ἡ παραπάνω ἄποψη, παρότι ἐκκινεῖ ἀπὸ μία σωστὴ ἀφετηρία, παραγνωρίζει δύο πολὺ βασικὰ στοιχεῖα. Πρῶτον, τὶς ἀσάφειες καὶ ἀντινομίες ποὺ κρύβει μέσα του τὸ πλατωνικὸ ἔργο, ἐφόσον ἀντανაკλᾷ τὶς διαδοχικὲς φάσεις στὴν ἐξέλιξη τῆς σκέψης τοῦ μεγάλου φιλοσόφου. Ἡ ἀπόσταση ποὺ χωρίζει τὸν *Φαίδωνα* καὶ τὸν *Γοργίαν*, ὅπου ἀπαντᾷ ἢ παρομοίωση τοῦ σώματος μ' ἓναν τάφο ἢ μία φυλακὴ τῆς ψυχῆς, ἀπὸ τοὺς ὑστεροὺς πλατωνικοὺς διαλόγους εἶναι μεγάλη κι ἔχει ἐπανηλειμμένως καταδειχθεῖ ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς ἐπιστήμονες⁷⁸. Ἐὰν στὸν *Φαίδωνα*

75. Δὲς τὴν ἀνάλυση τοῦ Ο. Cullmann πάνω στὸν *Φαίδωνα* σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὴν Κ. Διαθήκη (*Ἀθανασία τῆς ψυχῆς*, σσ. 27 κ.έ. καὶ 39). Παρόμοια ἐπιχειρηματολογία ἀπὸ τοὺς ρωμαιοκαθολικοὺς P. Althaus καὶ E. Jünger, βλ. μὰ σύνοψη τῶν ἀπόψεων τους στὸν J. Ratzinger, *Eschatologie-Tod und ewiges Leben*, στὸ *Kleine Katholische Dogmatik*, τόμ. IX, Ragensburg 1977, σσ. 69 κ.έ.

76. Ο. Cullman, *ὁ.π.*, σσ. 42 κ.έ.

77. Τοῦ ἴδιου, *ὁ.π.*, σ. 39. Πρβλ. Γ. Φλωρόφσκυ, «Ἡ Ἐσχατολογία στὴν Πατερικὴ Ἐποχὴ (Μία εἰσαγωγικὴ μελέτη)», στὴ συλλογὴ ἄρθρων τοῦ ἴδιου *Θέματα Θεολογίας*, μτφρ. ἀπὸ τὰ ἀγγλικά Α. Π. Κουμάντος κ.ά., Ἀθήνα 1989², σσ. 150 κ.έ.

78. Γιὰ μία χρονολογικὴ κατάταξη τῶν διαλόγων τοῦ Πλάτωνα βλ. H. Görgemanns, *Platon*, στὴ σειρά: *Heidelberger Studienhefte zur Altertumswissenschaft*, Heidelberg 1994, σσ. 43 κ.έ.: στὸν ἴδιο, ἐπίσης, σύντομη παρουσίαση τῶν χωρίων ἀπὸ τοὺς διαλόγους, στὰ ὅποια παρομοιάζεται τὸ σῶμα μὲ φυλακὴ ἢ τάφο (= *σῆμα* [*ὁ.π.*, σ. 134, ὑποσ.

ὁ Πλάτωνας ἐξισώνει τὴ φιλοσοφία μὲ μία μελέτη θανάτου, πού ἔχει σὰν στόχο τὴν ἀπελευθέρωση τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα⁷⁹, ἡ πείρα πού θὰ θησαυρίσει μὲ τὰ χρόνια σχετικὰ μὲ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴ συμπεριφορὰ του, τὸν καθιστᾷ περισσότερο μετριοπαθῆ στὴν ὄψιμη περίοδο τῆς ζωῆς του. Στὸν *Τίμαιον*, ἕναν ἀπὸ τοὺς τελευταίους διαλόγους, ὅπου περιγράφεται ἡ γένεση τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἔμβιων ὀργανισμῶν, εἶναι ἐμφανῆς ἡ στροφή τοῦ Πλάτωνα ὅσον ἀφορᾷ στὴ θεώρηση τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Ἡ ἀντίθεση σώματος-ψυχῆς ὑποχωρεῖ καὶ στὴ θέση τῆς προβάλλεται ἡ ἀμοιβαία ἐξάρτηση ἀνάμεσά τους, ἀφοῦ συνιστοῦν ἀπὸ κοινοῦ τὴν ὄντοτητα τοῦ ἀνθρώπου (*συναμφότερον*)⁸⁰. Τὸ σῶμα παρουσιάζεται, ἐπίσης, ὡς ἔργο τῆς βούλησης τοῦ Θεοῦ-Δημιουργοῦ⁸¹. τόσο ἡ διάπλασὴ του ὅσο καὶ οἱ ἐπιμέρους λειτουργίες του, ἡ ὄραση, ἡ ἀκοή ἢ ἡ πέψη, ἀκόμη, καὶ ἡ ἀναπνοὴ μαρτυροῦν τὴ θεϊκὴ σοφία καὶ βοηθοῦν τὴν ἔλλογη ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἐπίτευξη τοῦ ἀνώτερου τῆς προορισμοῦ: τὴν ἐξομοίωση τῶν κυκλικῶν τῆς περιφορῶν μὲ τὴν ἄρμονία τοῦ κοσμικοῦ νοῦ⁸². Οἱ ἐκτεταμένες μόνον ἀναλύσεις τοῦ *Τιμαίου* σχετικὰ μὲ τὴ φυσιολογία καὶ τὴν ἰατρικὴ ἀρκοῦν γιὰ νὰ βεβαιώσουν τὴ σημασία πού ἀποδίδει ὁ Πλάτωνας στὸ ἀνθρώπινο κορμί: σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ παρελθόν, τὸ ἀποδέχεται τώρα ὡς ἀντικείμενο προβληματισμοῦ καὶ συστηματικῆς μελέτης⁸³.

181]). Ἀναλυτικότερα C. J. de Vogel «The Soma-Sema Formula: its funktion in Plato and Plotinus compared to Christian Writers», στὸν συλλογικὸ τόμο *Neoplatonism and Early Christian Thought*, ἐπιμ. H. J. Blumenthal, London 1981, σσ. 79 κ.έ.

79. 80e-81a.

80. Βλ. C. J. de Vogel «The Soma-Sema Formula», σ. 86: «“Man”, that is for Plato [in *Timaeus*] man-in-a-body». Ἡ ἀμοιβαία ἐξάρτηση σώματος-ψυχῆς διατρέχει ὅλη τὴν περιγραφή τοῦ *Τιμαίου* σχετικὰ μὲ τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου (42e-45b, 69a κ.έ.): τονίζεται μὲ μεγαλύτερη ἀκόμη ἔμφαση στὴν ἐνότητα, ὅπου ἐξετάζονται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα τὰ αἷτια τῆς ψυχικῆς ἀσθένειας καὶ ὑγείας (86a-88c), βλ. καὶ Β. Κάλφας, *Τίμαιος*, εἰσ.-μτφρ.-σχόλ., στὴ σειρά τῶν ἐκδόσεων «Πόλις»: Ἀρχαῖοι Φιλόσοφοι, Ἀθήνα 1997², σσ. 488 κ.έ., ὁ ὁποῖος παραπέμπει περαιτέρω στὸν T. J. Tracy, *Physiological Theory and the Doctrine of the Mean in Plato and Aristotle*, Chicago, 1969, σσ. 124 κ.έ. Πρβλ. P. Kucharski, «Eschatologie et connaissance dans le *Timée*», στὸ *Archives de Philosophie*, τχ. 29 (1966), σσ. 35-36: «Nous en sommes loin ici du conflit aigu entre le corps et l'âme, qui marque d' une note si poignante le *Phédon*».

81. *Τίμ.* 41a-d.

82. *Ὀ.π.*, 41d-47e, 69a κ.έ., 88b-c, 90a-d.

83. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Πλάτωνα γιὰ τὸ σῶμα καὶ τὶς ἐπιστῆμες πού τὸ ἀφοροῦν

Τὰ πάθη, ἐπιπλέον, καὶ οἱ ζωϊκὲς ὀρμὲς τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ὅποια πηγάζουν, σύμφωνα μὲ τὸν *Φαίδωνα*, ἀπὸ τὸ σῶμα, συνδέονται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα στοὺς μεταγενέστερους διαλόγους μὲ τὴν ἴδια τὴν ψυχὴ: ἔδρα τους εἶναι, ὅπως εἶδαμε, τὸ ὑποδεέστερο μέρος τῆς ψυχῆς, τὸ *ἐπιθυμητικόν* καὶ τὸ *θυμοειδές* κατὰ δεύτερο λόγο⁸⁴. Ἡ διαπάλη τῆς ψυχῆς μὲ τὸ σῶμα, τὴν ὁποία παρακολουθοῦμε νὰ ἐκτυλίσεται μὲ δραματικὸ τρόπο μέσα ἀπὸ τὶς στιχομυθίες τοῦ Σωκράτη μὲ τοὺς συνομιλητὲς του στὸν *Φαίδωνα*, μεταλλάζει σὲ μιὰ ἐσωτερικὴ διαπάλη τῆς ψυχῆς – ἓνα ἀκόμη σημάδι γιὰ τὸ ἀποφασιστικὸ βῆμα ποὺ ἐπιχειρεῖ ὁ Πλάτωνας στὴν ὠριμότητά του πρὸς τὴν ἀπενεχοποίησι τοῦ κορμιοῦ⁸⁵. Τὸ κακὸ δὲν ἐντοπίζεται πλέον στὴν ἀνάμειξη τῆς ψυχῆς μὲ τὸ ὑλικὸ σῶμα· ἀφορᾶ πολὺ πε-

ἀκολουθοῦν μιὰ γενικότερη τάση στὸν διάλογο τοῦ *Τίμαιου*: τὴν ἐπανεκτίμησι ἀπὸ τὸν φιλόσοφο τῆς ἀξίας τῆς Φύσεως καὶ τὴν ἀμβλυνση, παράλληλα, τοῦ ὄντολογικοῦ χάσματος ποὺ ἴσχυε στοὺς πρωιμότερους διαλόγους ἀνάμεσα στὶς Ἰδέες καὶ τὰ αἰσθητὰ. Ὅπως σημειώνει ὁ Α. J. Festugière, τὸ ὄρατὸ σύμπαν ἔχει ἐνοσωματωθεῖ στὸν *Τίμαιον* στὴ σφαιρὰ τοῦ πραγματικοῦ· ἀποτυπώνει μὲ ἀκρίβεια στὴ λειτουργία του τὴν τάξη καὶ τὴν ἁρμονία τῶν Ἰδεῶν, λόγῳ, κυρίως, τοῦ ρόλου ποὺ διαδραματίζει ἡ κοσμικὴ Ψυχὴ – ἢ, ἄλλως, ὁ κοσμικὸς Νοῦς – μιὰ ὄντοτητα, τὴν ὁποία ὁ Πλάτωνας εἰσάγει γιὰ πρώτη φορὰ στὴ μεταφυσικὴ του θεωρία. Ἡ ἐνδιάμεση θέση ποὺ κατέχει ἡ κοσμικὴ Ψυχὴ ἀνάμεσα στὰ αἰσθητὰ καὶ τὶς Ἰδέες ἐπιτρέπει τὴν ἀθρόα ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στὶς δύο αὐτὲς περιοχὲς τοῦ ὄντος, οἱ ὁποῖες ἕως καὶ τὴν *Πολιτείαν* παρέμεναν ἀπομονωμένες μεταξύ τους. Βλ. Α. J. Festugière, *La révélation d' Hermès Trismégiste*, τόμ. II (*Le Dieu cosmique*), Paris 1949, σσ. 138 κ.ἐ. Πρβλ. πάνω στὸ ἴδιο θέμα Ρ. Kucharski, «Eschatologie et connaissance», σσ. 5-36 καὶ ἰδίως 6 κ. 34 κ.ἐ., ὁ ὁποῖος ἐπικεντρώνει τὴν προσοχὴ του στὶς τομὲς τὶς ὁποῖες ἐπιφέρει ὁ *Τίμαιος* στὴν πλατωνικὴ γνωσιολογία σὲ σχέση ἰδιαίτερα μὲ τὸν *Φαίδωνα*, καὶ Β. Κάλφας, *Τίμαιος*, σσ. 72-73, 102, 119 κ. 412 κ.ἐ. Τὸν *Τίμαιον*, «das bekannteste und meistzitierte Werk Platons», θεωρεῖ γενικὰ ὁ Η. Görgemanns ὡς σημεῖο ἀντιστροφῆς γιὰ τὴ μετατόπισι τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς φιλοσοφίας τὰ μετακλασικὰ χρόνια ἀπὸ τὸν ἰδεατὸ κόσμον πρὸς τὴν παρατήρησι τῆς Φύσεως καὶ τῶν ἐμβίων ὀργανισμῶν (*Platon*, σ. 113).

84. Βλ. πρὸ πάνω, τὴν ἀρχὴ τοῦ κεφαλαίου «Ὁ Ἠνίοχος τῆς ψυχῆς» μὲ ὑποσ. 59.

85. Ἐνδεικτικὴ εἶναι ἡ μαρτυρία ποὺ προσκομίζει ὁ Η. Görgemanns ἀπὸ τοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους: ὁ ἴδιος στίχος ἀπὸ τὴν *Ὀδύσεια* τοῦ Ὅμηρου (XX, 17: *στήθος δὲ πλῆξας κραδίην ἠνίπατε μύθῳ*) παρατίθεται στὸν *Φαίδωνα* ὡς παράδειγμα γιὰ τὴν πάλη τῆς ψυχῆς μὲ τὸ σῶμα, ἐνῶ στὴν *Πολιτείαν* γιὰ τὴ σύγκρουσι ἀνάμεσα στὸ λογιστικόν καὶ τὸ θυμοειδές μέρος τῆς ψυχῆς. Βλ. 94d καὶ 441b-c ἀντίστοιχα [*Platon*, σ. 136, ὑποσ. 187]. Γιὰ τὴν ἐξέλιξι γενικότερα τῶν ἀνθρωπολογικῶν ἀντιλήψεων τοῦ Πλάτωνα: W. K. C. Guthrie, «Plato's Views on the Nature of the Soul», στὸ συλλογικὸ ἔργο *Plato. A Collection of Critical Essays*, τόμ. Β' (*Ethics, Politics and Philosophy of Art and Religion*), ἐπιμ. G. Vlastos, New York 1971, σσ. 230-43.

ρισσότερο στην αδυναμία της ψυχής να διατηρήσει την ισορροπία ανάμεσα στα διάφορα μέρη της, συγκρατώντας τις αυξητικές τάσεις του *ἐπιθυμητικοῦ* και ὑποτάσσοντάς το, μαζί με τὸ *θυμοειδές*, κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ *λόγου*⁸⁶. Τὸ ἰδεῶδες τῆς φιλοσοφίας, παράλληλα, μετατοπίζει ὀλοένα τὸ κέντρο βάρους του πρὸς τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ ἀρετὴ τοῦ μέτρου καὶ τῆς τάξης. Ἄντι γιὰ μιὰ ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ κορμιοῦ, ταυτίζεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα μετὰ τὴν ἰσορροπία ἀνάπτυξη τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, ὥστε νὰ ἐναρμονιστοῦν μετὰ τὴ φυσικὴ ἱεραρχία ἀνώτερου-κατώτερου πὸν ὑφίσταται στὸν μικρόκοσμο τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἰδεῶδες αὐτὸ τῆς φιλοσοφίας μας μεταφέρουν οἱ ἀναλύσεις τοῦ Σωκράτη σχετικὰ μετὰ τὴν ἔννοια τῆς δικαιοσύνης στὸ τέταρτο καὶ ἕνατο βιβλίο τῆς *Πολιτείας*, ὅμοια ὅπως ἡ περιγραφή τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου στὸν κοσμολογικὸ μῦθο τοῦ *Τιμαίου* καὶ ἡ περίφημη εἰκόνα τοῦ ἠνίοχου τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸν *Φαῖδρον*⁸⁷.

Δεύτερον, θὰ πρέπει νὰ λάβουμε σοβαρὰ ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ ἐρώτημα, ἐὰν ὁ Πλάτωνας θεωρεῖ τὴν ὕλη ὡς αἴτιο τοῦ κακοῦ, ἔμεινε οὐσιαστικὰ ἀναπάντητο σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῶν ἀρχαίων χρόνων. Οἱ γνῶμες πὸν συλλέγουμε σχετικὰ ἀπὸ τοὺς μαθητὲς καὶ σχολιαστὲς τοῦ κλασικοῦ φιλοσόφου εἶναι ποικίλες καὶ ἀποκλίνουν σὲ μεγάλο βαθμὸ μετὰξὺ τους. Σύμφωνα μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ἡ ὕλη ταυτίζεται ὄντως στὴ σκέψη τοῦ Πλάτωνα μετὰ τὸ κακό⁸⁸· τὴν ἴδια ἀποψη μοιράζεται μαζί του καὶ ὁ Πλω-

86. «Ἡ καλοσύνη καὶ ἡ κακία τῶν ἀνθρώπων», ἀναφέρει ὁ Β. Κάλφας στὴν εἰσαγωγή τοῦ ὑπομνήματός του στὸν *Τίμαιον*, «εἶναι [γιὰ τὸν Πλάτωνα] συνάρτηση τῆς ἀναλογίας τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς. Ὅταν κυριαρχεῖ ὁ νοῦς στὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ, τότε ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀγαθός. Ὅταν κυριαρχεῖται ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὸν θυμὸ καὶ τὴν ἐπιθυμία, ὁ ἄνθρωπος εἶναι κακός» (*Τίμαιος*, σ. 99). Βλ., ἐπίσης, στὸν ἴδιο, *ὅ.π.*, σσ. 93-94.

87. Βλ. *Πολιτ.* IV, 435a-445d καὶ IX, 580d-592a· *Τίμ.* 41d-42e, 44a-c, 69d κ.έ., 73a, 89e-90d. Ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ὅτι ἡ γυμναστικὴ ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστο κομμάτι τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προγράμματος, τὸ ὁποῖο προτείνει ὁ Πλάτωνας στὴν *Πολιτείαν* γιὰ τὴ διαπαιδαγώγηση τῶν νέων. Ἡ ἐξάσκηση τοῦ σώματος εἶναι ἀπαραίτητη, σύμφωνα μετὰ τὸν φιλόσοφο, ἀκόμη καὶ γιὰ τὰ ἄτομα τὰ ὁποῖα θὰ στελεχώσουν ἀργότερα τὶς ἡγετικὲς θέσεις στὴν ἰδανικὴ πολιτεία, ὥστε νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ μαλακότητα τοῦ χαρακτῆρα τους ἀπὸ τὴν μονόπλευρη ἐνασχόληση μετὰ τὶς πνευματικὲς τέχνες, τὴν ποίηση, τὴ φιλοσοφία καὶ τὴ μουσικὴ (III 410b-412a). Τὴν ἀσκηση τοῦ σώματος, παράλληλα μετὰ τὴν καλλιέργεια τῆς φιλοσοφίας, θέτει ὁ Πλάτωνας καὶ στὸν *Τίμαιον* ὡς προϋπόθεση γιὰ τὴ διάπλαση τοῦ *καλοῦ κάγαθοῦ* ἀνδρός (88b-c).

88. Βλ. F. P. Hager, «Die Materie und das Böse im antiken Platonismus», στὸ *Museum Helveticum*, τχ. 19 (1962), σσ. 75 κ.έ.

τίνος, ὁ ὁποῖος ἐπικαλεῖται τὴν ἀϋθεντία τοῦ ἰδρυτῆ τῆς Ἀκαδημίας γιὰ νὰ χαρακτηρίσει τὴν ὕλη μὴ ὄν καὶ «ἀπόλυτη στέρηση τοῦ ἀγαθοῦ»⁸⁹. Μεγάλες, ὡστόσο, μορφές τοῦ Μέσου καὶ Νεότερου Πλατωνισμοῦ υἱοθετοῦν μία ἐντελῶς διαφορετικὴ προσέγγιση τοῦ πλατωνικοῦ ἔργου. Τὸ ἀξίωμα, συγκεκριμένα, τὸ ὁποῖο διατυπώνεται γιὰ πρώτη φορὰ στὸν Φαῖδρον, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἡ πηγὴ καὶ ἀρχὴ κινήσεως στὸ σύμπαν (245c)⁹⁰, ἀποτελεῖ τὴ βάση πάνω στὴν ὁποία οἰκοδομοῦν τὴν ἐπιχειρηματολογία τους, γιὰ νὰ ἀπαλλάξουν τὸν Πλάτωνα ἀπὸ τὴν κατηγορία τοῦ δυαλισμοῦ. Ξεκινώντας ἀπὸ τὸ παραπάνω ἀξίωμα τοὺς συλλογισμούς του, ὁ Πλούταρχος ὑποστηρίζει λ.χ. ὅτι ἡ ὕλη στοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους εἶναι μία ἄπιος καὶ ἀδιάφορος οὐσία ὁ οὐδέτερος καὶ παθητικὸς τῆς χαρακτῆρας ἀποκλείει τὴν ἀναγωγὴ τῆς σὲ μία αὐτόνομη ἀρχή, ἡ ὁποία ἀντιστρατεύεται τὸ ἀγαθό⁹¹. Ἐὰν σὲ κάποια μεμονωμένα χωρία ἐμφανίζεται νὰ ὑπονομεύει τὴν ἁρμονία τοῦ κόσμου ἢ νὰ προβάλλει ἀντίσταση στὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ-Δημιουργοῦ⁹², δὲν σημαίνει, σύμφωνα μὲ τὸν Πλούταρχο, ὅτι ταυτίζεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα μὲ τὸ κακό· ἡ φορὰ τῆς πρὸς τὴν ἀταξία καὶ τὸ χάος ὀφείλεται ὄχι στὴν ἴδια ἀλλὰ σὲ μία προγενέστερη αἰτία, τὴν ὁποία ὁ σοφὸς τῆς Χαιρώνειας, ἀνατρέχοντας στὸ 10ο βιβλίο τῶν *Νόμων*, ἐντοπίζει στὴν *ἄτακτον καὶ κακοποιὸν ψυχὴν* τοῦ κόσμου⁹³.

89. F. P. Hager, «Die Materie und das Böse», σσ. 85 κ.έ., ὅπου διεξοδικὴ ἀνάλυση τῆς πραγματείας *Περὶ τοῦ τίνα καὶ πόθεν τὰ κακὰ* τοῦ Πλωτίνου (*Ἐνν. I, 8, 3-5*). Δὲς ἀκόμα R. T. Wallis, *Νεοπλατωνισμός*, μτφ. ἀπὸ τὰ ἀγγλικά Γ. Σταματέλλος, Θεσ/νίκη 2002, σσ. 90 κ.έ. Τὸν Πλάτωνα ἐπικαλεῖται ὀνομαστικά ὁ Πλωτίνος γιὰ νὰ στηρίξει τὴ θέση του, ὅτι ἡ ὕλη εἶναι τελείως ἀμέθεκτη στὸ ἀγαθό, στὴν *Ἐνν. III, 6, 12* (: *Ὁ δὲ γε Πλάτων τοῦτο νοῶν περὶ αὐτῆς [δηλ. τῆς ὕλης] καὶ τὴν μετάληψιν οὐχ ὡς ἐν ὑποκειμένῳ εἶδους γενομένου καὶ μορφήν διδόντος κ.λπ.*) –πέτρα, φυσικὰ, ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν πλατωνικῶν χωρίων ποὺ παραθέτει καὶ σχολιάζει στὴν ἀνάλυσή του σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ὕλης καὶ τοῦ κακοῦ. Ἀντιρρήσεις κατὰ πόσον ὁ Πλωτίνος παραδέχεται ὁ ἴδιος ἢ χρεώνει στὸν Πλάτωνα τὴν πεποιθήση «that the body as such is evil», ἐκφράζει ἡ C. J. de Vogel, «The *Sōma-Sēma* Formula», σ. 95, ὑποσ. 40, μαζὶ μὲ ἄλλους ἐρευνητές. Γιὰ τὴ σχέση ἀνάμεσα στοὺς δύο φιλοσόφους τῆς ἀρχαιότητος: E. R. Dodds, *Πλάτων καὶ Πλωτίνος (Δύο μελέτες)*, μτφρ. ἀπὸ τὰ ἀγγλικά Σ. Ροζάνης, στὴ σειρὰ τῶν ἐκδόσεων «Ἐρασμος»: Φιλοσοφία 7, Ἀθήνα 1988², σσ. 33-47.

90. Πρβλ. Νόμ. 895c-d: ἡ ψυχὴ αἰτία πάντων.

91. *Περὶ τῆς ἐν Τιμ. ψυχῆς*, Ἠθικά 1014e-1015d [F. P. Hager, ὁ.π., σ. 81].

92. Δὲς π.χ. *Πολιτικ.* 273b-c· *Τίμ.* 48a, 53a-b.

93. *Περὶ τῆς ἐν Τιμ. ψυχῆς*, Ἠθικά 1014d-f καὶ 1015d-e· πρβλ. *Περὶ Ἰσίδ. καὶ*

Στὰ ἴδια πλαίσια κινεῖται καὶ ἡ ἔρμηνεῖα τῆς πλατωνικῆς μεταφυσικῆς ἀπὸ τὸν Πρόκλο. Ἡ ταραχώδης καὶ ἀναρχὴ κίνηση τῶν στοιχείων ποὺ χαρακτηρίζει, σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα, τὸ προκοσμικὸ χάος, δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν ὕλη, κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ Νεοπλατωνικοῦ. Αὐτὴ καθεαυτὴ ἢ ὕλη, ἀναφέρει στὸ σύγγραμμά του *Περὶ τῆς τῶν κακῶν ὑποστάσεως*, στερεῖται ὁποιασδήποτε ιδιότητος (ἄποιός ἐστὶ καὶ ἀνείδεος)· μήτε νὰ ἐνεργήσῃ μπορεῖ πάνω στὰ στοιχεῖα μήτε ν' ἀντιδράσῃ στὴν ἐξωτερικὴ ἐπίδραση ποὺ δέχεται ἀπὸ αὐτά⁹⁴. Ἐάν, ὅμως, συνεχίζει παρακάτω, τῆς λείπει ἡ ἰκανότητα τόσο τοῦ «ποιεῖν» ὅσο καὶ τοῦ «πάσχειν», πῶς νὰ ἰσχυριστεῖ κανένας ὅτι πραγματώνει τὸ κακό; Ἀνῆμπορη καθὼς εἶναι καὶ γυμνὴ ἀκόμα ἀπὸ τὶς ποιότητες ποὺ τῆς προσδίδει ἢ μέθεξή της στὸ εἶδος καὶ τὸ κάλλος, σείεται ὀλόκληρη ἀπὸ τὶς βίαιες ὠθήσεις ποὺ δέχεται ἀπὸ τὸ χάος, δίχως ἢ ἴδια νὰ ἀντιδρᾷ καθ' οἰονδήποτε τρόπο εἴτε θετικὸ εἴτε ἀρνητικόν⁹⁵. Ὁ σημαντικὸς, ἐπίσης, ρόλος ποὺ διαδραματίζει ἡ ὕλη στὸν *Τίμαιον*, μὰ κι αὐτὴ εἶναι ἡ πρωταρχικὴ στόφα, ἀπὸ τὴν ὁποία θὰ διαμορφωθεῖ τελικὰ ὁ κόσμος ὡς κάλλιστον καὶ ἄριστον ἔργον ἀπὸ τὸν Θεόν⁹⁶, προσφέρει ἕνα ἐπιπλέον ἐπιχείρημα στὸν Πρόκλο γιὰ νὰ ἀποδείξῃ τὸν ἀνυπόστατο χαρακτήρα τοῦ κακοῦ στὸ πλατωνικὸ σύμπαν. «Ἡ ὕλη εἶναι ἀναγκαία», θὰ πεῖ· «ἀποκλείεται, λοιπόν, νὰ εἶναι ταυτόχρονα καὶ κακὴ, ὅσο εὐτελὴς καὶ νὰ φαίνεται μπρο-

⁹⁴ Ὅσιρ., *Ἠθικά* 48, 370f. –μαρτυρίες ποὺ ἀντλήσαμε, παρόμοια, ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ F. P. Hager, *ὁ.π.*, σσ. 81 κ.έ. Τὸν Πλούταρχο ἀκολουθεῖ ἕνας ἄλλος σημαντικὸς ἐμπρόσωπος τοῦ Μέσου Πλατωνισμοῦ, ὁ Ἄτικός, βλ. τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ H. Cherniss στὴν ἔκδοση τῆς *Περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ ψυχογονίας* ἀπὸ τὸν LOEB: *Plutarch's Moralia in seventeen volumes*, τόμ. XIII, μέρος 1ο (999c-1032f), Cambridge-Massachusetts 1976, ὑποσ. α στή σ. 148.

⁹⁴ *De mal. subst.* II, 30, 5-6· 32, 16-20 (= Ἰσαὰκ Σεβαστ., *Περὶ τῆς τοῦ κακ. ὑποστ.*, *Κεφ. ιδ'*, 32, 3 καὶ 37, 13-15).

⁹⁵ Ὅ.π. II, 33, 20-23· 34, 19-25. 30-32 (= Ἰσαὰκ Σεβαστ., *ὁ.π.*, *Κεφ. ις'*, 38, 6-8· 39, 7-15). Πρβλ. Ἰσαὰκ Σεβαστ., *ὁ.π.*, *Κεφ. ις'*, 36, 4-9, χωρὶς ποὺ δὲν ἀντιστοιχεῖ κατὰ γράμμα στὴ λατινικὴ μετάφραση τοῦ G. de Moerbeke. Γιὰ τὴ σύνθετη χειρόγραφη παράδοση, μὲ τὴν ὁποία τὸ σύγγραμμα τοῦ Πρόκλου *Περὶ τῆς τῶν κακῶν ὑποστάσεως* ἔχει φθάσει ὡς ἐμᾶς σήμερα, βλ. D. Issac, *Proclus: Trois Études sur la providence*, τόμ. I (*Dix problèmes concernant la providence*), εἰς.-κειμ.-μτφρ.-σχόλ., *Les Belles Lettres*, Paris 1977, σσ. 18 κ.έ., στὴν ἔκδοση τοῦ ὁποίου παραπέμπουμε ἐδωπέρα (τόμ. III [*De l'existence du mal*], Paris 1982).

⁹⁶ *Τίμ.* 29a, 30a-b.

στά στην αἰώνια καὶ ἀναλλοίωτη πραγματικότητα τῶν Ἰδεῶν»⁹⁷. Οἱ συνέπειες τῆς ὑπεράσπισης αὐτῆς τῆς ὕλης στὴ σχέση τοῦ σώματος μὲ τὴν ψυχὴ εἶναι αὐτονόητες καὶ διαφαίνονται καθαρά, ὅταν στραφῶμε ἀπὸ τὴν κοσμολογία καὶ τὴ μεταφυσικὴ στὴν ἠθικὴ τοῦ ἀρχαίου Πλατωνισμοῦ. Σὲ μιὰ ἐπιστολὴ ποὺ ἀπευθύνει πρὸς τὴ σύζυγό του Μαρκέλλα, ὁ Πορφύριος γράφει τὸν 3ο μ.Χ. αἰώνα: *μηδὲ αἰτιώμεθα τὴν σάρκα ὡς τῶν μεγάλων κακῶν αἰτίαν, μηδ' εἰς τὰ πράγματα τρέπωμεν τὰς δυσφορίας, ἐν δὲ τῇ ψυχῇ τὰς τούτων αἰτίας μᾶλλον ζητῶμεν*⁹⁸. Ποιὸς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας δὲν θὰ ἐπικροτοῦσε γιὰ τὸν ἀντιμανιχαϊστικὸ τῆς τὸνο τὴν προτροπὴ τοῦ νεοπλατωνικοῦ σοφοῦ⁹⁹;

Τὸ ζήτημα, λοιπόν, τῆς στάσης τοῦ Πλάτωνα ἀπέναντι στοῦ σώμα εἶναι σύνθετο καὶ πρέπει νὰ σκύψει κανεὶς μὲ ἰδιαίτερη προσοχὴ πάνω του. Ὅπως δὴποτε, ὁ φιλόσοφος, ὁ ὁποῖος σημάδεψε τὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος εἰσάγοντας τὴ διάκριση νοητοῦ-αἰσθητοῦ κόσμου, δὲν μπορεῖ νὰ ἀπαλλαγεῖ τελείως ἀπὸ τὴν ὑποψία τῆς δυαρχίας. Εἰδωμένο, ἐπίσης, στοῦ σύνολό του τὸ πλατωνικὸ ἔργο γεννάει πλῆθος ἐρωτηματικὰ. Εἶναι τυχαῖο, ὅτι ἡ παράλληλη ἀνάγνωση χωρίων ἀπὸ τὸν *Φαίδωνα*, τὸν *Τίμαιον*, τὴν *Πολιτείαν* καὶ τοὺς ἄλλους διαλόγους ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερα νὰ διχάζει τοὺς σχολιαστὲς τοῦ Πλάτωνα ὅμοια μὲ τοὺς συναδέλφους τους τῶν ἀρχαίων χρόνων; Ὁ ἕνας ἀναιρεῖ τὸν ἄλλον, δίχως ἢ ἔρευνα νὰ κατασταλάζει σ' ἕνα εὐρύτερα ἀποδεκτὸ συμπέρασμα¹⁰⁰.

97. ἄλλο γὰρ τὸ κακὸν καὶ ἄλλο τὸ ἀναγκαῖον, καὶ τὸ μὲν ἐστὶ τοιοῦτον οὐ χωρὶς εἶναι ἀδύνατον, τὸ δὲ τοῦ εἶναι στέρησις (De mal. subst. II, 32, 4-7 [= Ἰσαὰκ Σεβαστ., ὁ.π., Κεφ. ις', 37, 3-5]). Βλ. στοῦ ἴδιο ἔργο γιὰ τὴ σχέση τῆς ὕλης μὲ τὸν ἰδεατὸ κόσμο: καὶ ὡς μὲν ἔσχατον τῶν ὄντων [ἡ ὕλη] κακόν, εἶπερ τὸ πλεῖστον ἀφεστῶς τοῦ ἀγαθοῦ κακόν, ἀπλῶς δὲ οὐ κακόν, ἀλλ' -ὥσπερ εἴρηται- ἀναγκαῖον (II, 37, 5-8 [= Ἰσαὰκ Σεβαστ., ὁ.π., Κεφ. ιε', 35, 4-7]). Πρβλ. Ἰάμβλιχος, *Περὶ τῆς μαθημ. ἐπιστ.* IV, 16, 2-10 Festal/Klein. Περαιτέρω ἐξηγήσεις γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Πλάτωνα ἀπὸ τὸν Πρόκλο, ὅπως καὶ λεπτομερῆ ἔκθεση τῶν ἀπόψεων τοῦ Νεοπλατωνικοῦ σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ, στὸν F. P. Hager, ὁ.π., σσ. 94 κ.έ.· δέξ, ἐπίσης, R. T. Wallis, *Νεοπλατωνισμός*, σσ. 246 κ.έ.

98. Πρὸς Μαρκ. XXIX.

99. Πρβλ. Ἰάμβλιχος, *Προτρ. ἐπὶ φιλοσ.* III, 45, 4 κ.έ. Des Places· Πρόκλος, *De mal. subst.* II, 33, 23-34 (= Ἰσαὰκ Σεβαστ., ὁ.π., Κεφ. ις', 38, 8-16) [F. P. Hager, ὁ.π., σσ. 94 κ. 99].

100. Βλ. μιὰ σύνοψη τοῦ ἐπιστημονικοῦ διαλόγου γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἢ μὴ ἐνός principium malorum στὴν πλατωνικὴ κοσμοθεωρία ἀπὸ τὸν P. Hager, ὁ.π., σσ. 73 κ.έ. Πρβλ. H. Görgeanns, *Platon*, σσ. 111 κ.έ.· B. Κάλφας, *Τίμαιος*, σ. 92 κ.έ. μὲ ὑποσ. 59-60.

Ἀκόμη, ἡ κατάφαση ἀπέναντι στήν ὕλη καί τὸ σῶμα, ὅπως διαγράφεται στὰ χριστιανικά κείμενα καί ἰδίως στήν ἐσχατολογική πίστη τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν, ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καί τὴ φιλοσοφική, γενικότερα, παράδοση τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας. Ἡ διήγηση τῶν *Πράξεων* σχετικὰ μὲ τὶς ἀντιδράσεις ποὺ ξεσήκωσε ὁ Παῦλος στὸν Ἄρειο Πάγο τῶν Ἀθηνῶν, μιλώντας γιὰ τὴν Ἀνάσταση μπροστὰ σ' ἓνα κοινὸ φιλοσόφων τοῦ 1ου μ.Χ. αἰώνα, εἶναι ἐνδεικτικὴ γιὰ τὴν ἀπόσταση ποὺ χώριζε τὸν πρωτοχριστιανισμό ἀπὸ τὶς πάγιες ἀντιλήψεις τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου: *ἀκούσαντες δὲ ἀνάστασιν νεκρῶν, διαβάζουμε στίς Πράξεις, οἱ μὲν ἐχλεύαζον, οἱ δὲ εἶπον· ἀκουσόμεθά σου πάλιν περὶ τούτου* (17, 32). Τὰ μορφωμένα στρώματα τῶν εἰδωλολατρῶν, γαλουχημένα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς κλασικῆς παιδείας, χρειάστηκε πράγματι ν' ἀκούσουν πολλές φορὲς τοὺς ἀποστόλους τοῦ Ἰησοῦ, προτοῦ πεισθοῦν ἀπόλυτα γιὰ τὴν ἀλήθεια τοῦ μηνύματος ποὺ μετέφεραν¹⁰¹. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅμως, μερὶα εἶναι νομίζω ἀπαραίτητο νὰ προλάβουμε ἓνα σφάλμα. Ἡ ἄποψη, ἡ ὁποία διαχέεται σ' ἓνα μεγάλο μέρος τῆς θεολογικῆς βιβλιογραφίας, ὅτι ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ Πλατωνισμοῦ εἶναι ριζικὰ ἀντίθετη μὲ τὴ χριστιανικὴ θρησκεία, ἀλλοιώνει τὴν πραγματικότητα καί στηρίζει, ἀκόμη μιὰ φορὰ, σὲ σαθρὰ θεμέλια τὴ σύγχρονη ἀπολογητικὴ τῆς Ἐκκλησίας. Παρὰ τὶς οὐσιώδεις διαφορὲς, ἀνάμεσα στὸν Πλάτωνα –τῆς ὄριμης, κυρίως, περιόδου– καί στοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὑπάρχουν μιὰ σειρά ἀπὸ κοινὰ σημεῖα¹⁰². Τὸ φιλοσοφικὸ ἰδεῶδες τῆς ἰσόρροπης ἀνάπτυξης τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς, ὥστε *ἕκαστον*, ὅπως ἀναφέρει στήν *Πολιτείαν* ὁ Σωκράτης, *τὰ ἑαυτοῦ πράττειν*¹⁰³, υἱοθετήθηκε ἀπὸ τοὺς πα-

101. Γιὰ τὴν ἀντίσταση ποὺ συνάντησε κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς διάδοσής του ὁ Χριστιανισμὸς ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ἔλιτ τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου βλ. J. W. Hargis, *Against the Christians (The Rise of Early Anti-Christian Polemic)*, στὴ σειρά: *Patristic Studies 1*, New York-Washington κ.ἄ. 1999, *passim*, ἀνάμεσα σὲ μιὰ πλούσια βιβλιογραφία πάνω στὸ θέμα. Γιὰ τὴν ἀντιπαράθεση, εἰδικότερα, ἀνάμεσα στοὺς εἰδωλολάτρεις καί τοὺς Χριστιανούς σχετικὰ μὲ τὴν Ἀνάσταση καί τὴ μεταθανάτια μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου: Γ. Φλωρόφσκυ, «Ἡ Ἀνάστασις τῆς Ζωῆς» στὸ *Θέματα Θεολογίας* (βλ. πρὸ πάνω, ὑπὸσ. 77), σσ. 93 κ.ἑ. καί τοῦ ἰδίου, «Ἡ Ἐσχατολογία στήν Πατερικὴ Ἐποχή», σ. 150.

102. Ὅπως καί μιὰ σειρά ἀπὸ κοινὲς ἐπιδιώξεις, ἰδιαίτερα στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἦθους καί τῶν ἐρεισμάτων του στὴ μεταφυσικὴ καί τὴν ὄντολογία, δὲς τὴν ἐξαιρετὴ ἀνάλυση τοῦ J. Ratzinger, *Eschatologie-Tod und ewiges Leben*, σσ. 71 κ.ἑ.

103. *Πολιτ.* IV, 443b.

τέρες και συνδέθηκε με την ήθικη ζωή τῶν πιστῶν τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καταφεύγει τόσο συχνὰ στὴν εἰκόνα τοῦ ἠνιόχου τῆς ψυχῆς, γιὰ νὰ ἀποκρούσει τὶς ἀπόψεις τῶν Γνωστικῶν καὶ Μανιχαίων, διαλύει κάθε ἀμφιβολία ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχουμε πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα¹⁰⁴. Στὸ κάτω-κάτω, καὶ ἡ παρομοίωση τοῦ σώματος μὲ τάφο δὲν εἶναι ξένη στὸν Ἰωάννη· τὴ συναντοῦμε στὸ ὑπόμνημά του στὴν *Πρὸς Ῥωμαίους* ἐπιστολή, συνταιριασμένη μ' ἓνα κήρυγμα ἐνάντια στὶς ἄμετρες ἡδονές καὶ ἀπολαύσεις τῆς σάρκας: *Εἰ δὲ ἔξωθεν οὕτως ἐστὶ καταγέλαστος*, λέει ὁ Ἰωάννης γιὰ τὸν μέθυσο ἄνθρωπο, ποὺ μυρίζουν τὰ χνῶτα του κρασί καὶ ἀπωθεῖ μὲ τὸ παρουσιαστικό του, ἐννόησον *τὴν ἀθλίαν ψυχὴν τὴν ὥσπερ ἐν τάφῳ τοιοῦτῳ σώματι κατωρυγμένην, πῶς εἰκὸς διακεῖσθαι*¹⁰⁵. Ἀπὸ ναὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τὸ σῶμα μπορεῖ νὰ μετατραπῆ σ' ἓναν τάφο τῆς ψυχῆς, σύμφωνα μὲ τὸν Χρυσόστομο, ὅταν ὁ ἄνθρωπος χάσει τὸν οὐράνιο προσανατολισμό του καὶ ρέπει μονοδιάστατα πρὸς τὴν ὕλη¹⁰⁶.

Συμπεράσματα

Ἡ ἀνάλυσή μας γιὰ τὶς ἐπιρροές τοῦ *Φαίδρου* στὴ ρητορική τοῦ Ἰωάννη τοῦ Χρυσοστόμου ὀλοκληρώνεται ἐδῶ. Ἡ ἀντιπαραβολὴ τῶν χωρίων ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες πηγές μᾶς ἐπιτρέπει νὰ διατυπώσουμε ὀρισμένα συμπεράσματα - ὄχι χωρὶς ἀξία, θὰ ἤθελα νὰ πιστεύω, γιὰ τὴ σύγχρονη ἔρευνα· καὶ πρῶτα-πρῶτα ὅσον ἀφορᾷ τὴ θέση τοῦ ἔρωτα στὴν πατερική θεολογία: ὁ ἔρως, ἡ δαιμόνια αὐτὴ δύναμη ποὺ ἐλευθερώνει, σύμ-

104. Τὸ φιλοσοφικό, ἐπίσης, ὑπόβαθρο τῆς εἰκόνας τοῦ ἠνιόχου, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἡ ζωτικὴ ἀρχὴ ποὺ θέτει σὲ κίνηση τὸ ἀδρανὲς σῶμα (*Φαίδρ.* 245e), ἀπαιτεῖται στὴ ρητορική τοῦ πατέρα. Δὲς τὴν ἐρμηνεῖα του στὸν στίχ. *Γεν* 2, 7β «καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν» ἀπὸ τὴ δωδέκατη ὁμιλία τοῦ ὑπομνήματος *Εἰς τὴν Γένεσιν* (: *Τί ἐστίν, «Εἰς ψυχὴν ζῶσαν»; Ἐνεργοῦσαν, ἔχουσιν ὑπηρετούμενα τὰ μέλη τοῦ σώματος ταῖς αὐτῆς ἐνεργείαις, καὶ τῷ βουλήματι αὐτῆς ἐπόμενα* [5, *PG* 53, 103] καὶ *Εἰς τὴν πρὸς Ῥωμ.*, 'Ομ. ΙΓ', 2, *PG* 60, 509-10· *Εἰς τὴν πρὸς Γαλ.*, *Κεφ. Ε'*, 5, *PG* 61, 671.

105. *Εἰς τὴν πρὸς Ῥωμ.*, ὁ.π., 9, 521.

106. Πρβλ. Μ. Βασιλείος, 'Ομ. εἰς τοὺς *Ψαλ.*, *Ψαλ. ΚΘ'*, 6, *PG* 29, 320C καὶ *Ψαλ. ΜΗ'*, 6-7, 448A-B· περαιτέρω Πλωτῖνος, 'Ενν. IV, 8, 4. 23, χωρίο ποὺ παραθέτει ἡ C. J. de Vogel, «The *Sōma-Sēma* Formula», σ. 89.

φωνα με τον Πλάτωνα, την ψυχή του ανθρώπου από την ύλη, δίνοντάς της φτερά για να πετάξει στον ουρανό, διατηρεί και στον Χριστιανισμό την ιδιαίτερη μεταφυσική του σημασία: μετατρέπεται σε μία ξμφυτη όρμη προς το θείο, που διεγείρει τα πνευματικά αισθητήρια του πιστού και τον οδηγεί σταδιακά μέσα από τα μυστήρια και τη λατρευτική ζωή της Έκκλησίας σε μία προσωπική συνάντηση με τον Ίησου-Χριστό. "Όπως είδαμε, ολόκληρη η ιστορία της θείας Οικονομίας, από τις μέρες του κατακλυσμού και της κιβωτού του Νώε έως την ίδρυση της πρώτης Έκκλησίας, συναρτάται από τον Ίωάννη με τον βαθύτερο πόθο του ανθρώπου να ένωθεί με τον Θεό. Οι θεοφάνειες της Π. Διαθήκης αποτελούν κατά τη γνώμη του μία υπέρβαση του αισθητού κόσμου από την έλξη που ασκεί στην ψυχή του προφήτη το μυστηριακό κάλλος του Θεού. Εάν, ωστόσο, οι σχετικές μαρτυρίες που αφορούν την Π. Διαθήκη είναι ολιγάριθμες και έλλειπτικές στα χρυσοστόμεια γραφτά, πυκνώνουν και επανέρχονται με κανονικότητα, όταν ο πατέρας στρέφει το βλέμμα στην Καινή. Το πάθος που χαρακτηρίζει την ιεραποστολή του Παύλου και των άλλων αποστόλων, η άδιαφορία τους για τις διώξεις, τα βασανιστήρια και τους έξευτελισμούς, η προθυμία τους, επίσης, να βαδίσουν στο μαρτύριο έρμηνεύονται από τον Χρυσόστομο σαν μια ένδειξη ένθεης μανίας - να το πούμε απλά: μιás «τρέλας» που τους συνεπαίρνει από τον έρωτα που νιώθουν προς τον Ίησου - Χριστό. Και στην περίοδο ακόμα μετά τον Μ. Κωνσταντίνο, όταν παύουν οι διωγμοί και η Έκκλησία έδραιώνει τη θέση της στη δημόσια ζωή, η ίδια «τρέλα» που ξυπνάει στην ψυχή το θείο είναι για τον Ίωάννη που ώθει τον πιστό ν' άπαρηγηθεί τα άγαθά του κόσμου και ν' αναζητήσει την αυτοπραγμάτωσή του μέσα από τα δάκρυα της μετάνοιας, την αύστηρή νηστεία, την έλεημοσύνη ή την προσευχή. Πέρα από έναν ήθικισμό ή μία στείρα καθηκοντολογία, το κήρυγμα του Χρυσοστόμου διαποτίζεται από έναν έντονο έρωτισμό, ο οποίος έχει διαφύγει την προσοχή των ειδικών έρευνητών. Μία σύγκριση έπιλεγμένων χωρίων από το corpus chrysostomicum με κείμενα, όπως το υπόμνημα *Είς τό Άσμα Άσμάτων* του Γρηγορίου Νύσσης, θα ήταν έπωφελής, πιστεύω, για να κατανοήσουμε πληρέστερα την όμηλική του πατέρα, προσεγγίζοντάς την στο ύπόβαθρο των πνευματικών ρευμάτων που αναπτύσσονται στην Έκκλησία την ύστερη ρωμαϊκή εποχή.

"Επειτα, και το γεγονός μόνον ότι ο Ίωάννης άντλει έλεύθερα στοιχεία από έναν μεγάλο φιλόσοφο της αρχαίας Ελλάδας δεν πρέπει να

μᾶς ἀφήνει ἀδιάφορους· ἀποδεικνύει ἀκόμη μιὰ φορὰ τὸν σεβασμό, τὸν ὁποῖο ἐπέδειξε ὁ Χριστιανισμὸς ἀπέναντι στὴν πολιτιστικὴ κληρονομιά τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου, παρὰ τὴ σύγκρουσή του μὲ τὴν εἰδωλολατρία καὶ τὶς τομὲς ποὺ ἐπέφερε στὰ θρησκευτικὰ πιστεύω τῶν ἀνθρώπων τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ χρῆση τῆς εἰκόνας τῶν φτερῶν τοῦ ἔρωτα καὶ τοῦ ἠνιόχου τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸν Χρυσόστομο συνιστᾷ ἓνα ἀπὸ παράδειγμα, ἀνάμεσα σὲ πολλὰ ἄλλα εἶναι ἡ ἀλήθεια, γιὰ τὴν ἐπίδραση ποὺ ἄσκησε ἡ κλασικὴ παιδεία στὸν Χριστιανισμό. Ἐπιπλέον, ἡ πρωτοτυπία, μὲ τὴν ὁποία ὁ Ἰωάννης παραλλάζει τὶς δύο παραπάνω εἰκόνες ἀπὸ τὸν *Φαῖδρον*, ὥστε ν' ἀφομοιωθοῦν ὀργανικὰ στὸ κήρυγμά του, μᾶς ἐντυπωσιάζει καὶ φέρνει αὐθόρμητα στὸ νοῦ τὸν ὄρο Christian neoclassicism, τὸν ὁποῖο ὁ Werner Jaeger χρησιμοποίησε πρὶν ἀρκετὲς δεκαετίες γιὰ τοὺς πατέρες τῆς Καππαδοκίας τὸν 4ο αἰῶνα μ.Χ.¹⁰⁷

107. *Early Christianity*, σ. 75.